

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIA JA SEMIOOTIKA INSTITUUT

Mariann Järvela

**KAS TIPPSPORTLASTEL ON ROHKEM PÕHJUST MORAALNE
OLLA KUI TAVAINIMESTEL?**

Magistritöö

Juhendaja: Heidy Meriste

TARTU 2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. Tippportlaste eeskuju staatusest tulenev lisapõhjus moraalseks käitumiseks	6
1.1 Tippportlane kui eeskuju	6
1.2 Tippportlaste moraalne kohustus anda head eeskuju.....	10
1.2.1 Eeskuju argument	10
1.2.2 Eeskuju argumendi põhjendus.....	12
1.3 Vastuargumendid	16
1.3.1 Tahtmatuse ja liigse koormaga seotud vastuargument.....	16
1.3.2 Vanemate ja õpetajate roll	24
2. Spordi olemusest tulenev lisapõhjus moraalseks toimimiseks	28
2.1 Simoni argument	28
2.2 Silmakirjalikkus.....	31
2.3 Integriteet	38
KOKKUVÕTE	46
BIBLIOGRAAFIA	50
ABSTRACT	52

SISSEJUHATUS

Käesolev magistritöö käsitleb küsimust – *kas tipp sportlastel on rohkem põhjust moraalne olla kui tavainimestel?* Seejuures on antud töö fookuses spordistaaride tegevus väljaspool spordimaailma.¹ Töö eesmärgiks on argumenteerida seisukoha pool, mille kohaselt on tipp sportlastel võrreldes tavainimestega mõningad lisapõhjused moraalseks toimimiseks ka spordimaailmaväliselt.

Kaasaegne tipp sport ja -sportlased omavad ühiskonnas silmapaistvat positsiooni – spordimaailma tipp sündmusi jälgivad miljonid silmapaardid, ning seejuures on sportlased üha enam meedia huviorbiidis, seda nii võistlusareenil kui ka väljaspool selle piire. Näiteks pakuvad meile sellised spordimaailma superstaarid nagu Serena Williams või Cristiano Ronaldo huvi ka isiksustena. Lisaks näeme tipp sportlasi pidevalt erinevate ajakirjade kaanestaaridena, reklaamimas mitmesuguseid tooteid, telesaadetes intervjuusid andmas jms. Kuid seejuures ei saada spordistaare ainult positiivne tähelepanu. Mõnikord satutakse hoopis meedia ja ühiskonna kriitikatule alla tegude eest, mida tehakse väljaspool spordiareeni. Narkoskandaali sattunud olümpia-kangelane Michael Phelps, alkoholiskandaali keskmes olnud Wayne Rooney, perevägivaldas süüdistatud Hope Solo, homofobsete ja naistevastaste seisukohtadega esinenud Tyson Fury ning Tiger Woodsi petmisskandaal – need on vaid mõned näited mitmesugustest skandaalidest, mille keskmesse on tipp sportlased sattunud.

Sealjuures saavad tipp sportlased taoliste juhtumite puhul üsna tugeva ühiskondliku kriitika osaliseks, ning sageli heidetakse neile ette ka seda, et nad annavad taolise käitumise (või sõnade) teel teistele, seejuures eriti lastele halba eeskuju. Kuid siinkohal võib tekkida küsimus, kas tipp sportlastel on ikkagi võrreldes tavainimestega rohkem põhjust moraalselt käituda? Nii vaatlen antud töös seda, kas spordikangelased on oma elu teistes aspektides (ehk väljaspool spordimaailma) täpselt samasugused nagu me kõik või on neil siiski mõningad lisapõhjused moraalseks toimimiseks. Argumenteerin töös seisukoha poolt, mille järgi on tipp sportlastel võrreldes tavainimestega mõningad lisapõhjused moraalseks käitumiseks.

¹ Kasutan antud töös läbivalt selliseid väljendeid nagu „väljaspool spordiväljaku piire“, „spordiareeniväliselt“, „spordimaailmast väljaspool“ jms. Seejuures kasutan antud väljendeid sünonüümina sporti mittepuutuva tegutsemise kohta. Seega sellised tegevused, mis ei pruugi toimuda küll otseselt võistlusareenil aga on seotud atleedi sportlaskarjääriga (nt dopingutarvitamine), ei kuulu käesolevas töös vaatluse alla.

Lugejal võib siinkohal tekkida küsimus, miks ei käsitleta antud töös sportlaste käitumist spordiareenil? Seda seepärast, et tipp sportlaste kohustust käituda moraalselt spordimaailmasiseselt pean üsna iseenesestmõistetavaks. Nimelt on tipp sportlastel ehk spordi kui praktika esindajatel kohustus esindada vastavalt oma spordialale omaseid vooruseid, standardeid, traditsioone, hüvesid ning seista selle eest, et nende praktiseeritav spordiala areneks ja õitseks. Seega tipp sportlaste kohustust käituda moraalselt oma professioni siseselt tihtipeale kahtluse alla ei seata. Nii on antud töö fookus pisut intrigeerivamal küsimusel, kas tipp sportlastel on teatud eripõhjused moraalseks toimimiseks ka spordimaailmast väljaspool?

Spordieetika ja -filosoofia alases kirjanduses võib peamiselt leida kahte tüüpi argumente seoses selle küsimusega. Esimesed neist on seotud võimaliku kahjuga, mida tipp sportlaste ebamoraalne käitumine spordimaailmast väljaspool võib kaasa tuua. Teistsugused argumendid on aga seotud spordi enda loomusega. Nii vaadeldakse ka seda, kas spordist endast võivad tuleneda põhjused, mille kohaselt peaksid tipp sportlased käituma moraalselt ka spordiareeniväliselt. Antud eristuse järgi on ka käesolev töö jaotatud kaheks suuremaks peatükiks.

Esimene peatükk käsitleb tipp sportlaste moraalselt kohustust anda teistele head eeskju (vt ka Wellman 2003, Simon *et al* 2015). Tegu on seejuures olulisema kahjuargumendiga. Nimelt omab eeskjuks olemise küsimus meie ühiskonnas laiemalt tähtsust, ning ka spordimaailmas on eeskjuküsimus mitmel korral esile kerkinud. Spordimaailmas püstitus antud küsimus – *kas tipp sportlastel on moraalne kohustus olla teistele heaks eeskjuks?* – eriti tugevalt esile möödunud sajandi viimasel kümnendil, kui kas suurt korvpallurit ja rivaali, Charles Barkley ja Karl Malone, võtsid antud küsimuses omaks vastandlikud positsioonid. Kui esimese järgi ei ole sportlastel kohustust näidata head eeskju väljaspool spordiareeni, siis Malone'i kohaselt see neil siiski on. Spordieetika valdkonnas tõstatas antud küsimuse iseäralikult esile Christopher Wellman, kes esitas kujuteldava dialoogi nende kahe kange sportlase ning positsiooni vahel. Tänapäevaks on debatt sellises paigas, kus jätkub keeruline vaidlus kahe peamise seisukoha vahel. Esimese kohaselt on sportlastel kohustus olla eeskjuks vaid spordimaailmas, teise järgi lisaks ka spordivaldkonna piiridest väljaspool. Käesolevas töös argumenteerin teise ehk Malone'i poolt esindatud seisukohta poolt.

Niisiis väidan, et tulenevalt sellest, et tippsportlasi kiputakse võrreldes tavainimestega enam jäljendama, on atleetidel ka tavapärasest suurem kohustust käituda jäljendusväärselt. Nii on spordistaaridel tulenevalt sotsiaalsest vastutusest moraalne kohustus anda teistele, seejuures eriti lastele ja noortele head eeskju.

Töö teises peatükis käsitlen tuntud spordifilosoofi Robert L. Simoni argumenti, mille kohaselt on tippsportlastel põhjus järgida spordile omaseid väärtuseid ka teistes elusfäärides, sest vastasel korral on tippatleedid silmakirjalikud. Arendades ja analüüsid Simoni algupärast argumenti, taandan selle lõppkokkuvõttes integriteediküsimuseks. Nii väidan, et tippsportlastel on lisapõhjus moraalseks toimimiseks seepärast, et integriteet kui identiteedi terviklikkus on väärtuslik nii iseenesest kui ka instrumentaalsena hea elu jaoks.

Niisiis väidan, et tippsportlastel on kaks erinevat lisapõhjust moraalseks toimimiseks. Need tulenevad vastavalt sotsiaalsest vastutusest ning personaalsest integriteedist. Seejuures on muidugi võimalik, et on olemas ka teisi lisapõhjuseid, miks tippsportlased peaksid olema moraalsemad kui tavainimesed. Näiteks on Robert L. Simon (2015: 235, 236) maininud, et eeskujuks olemise kõrval võiks potentsiaalselt teine kahjuargument seisneda selles, et tippsportlaste ebamoraalne käitumine spordimaailmaväliselt kahjustab spordi kui praktika kogumainet. Kuid seejuures on esialgu tegu vaid pigem juhusliku viitega, mida spordieetika ja -filosoofia alases kirjanduses pole veel täpsemalt uurima asunud. Nii ei väida ma seda, et eeltoodud kaks lisapõhjust on ainsad võimalikud selgitused näitamaks, miks tippsportlastel on võrreldes tavainimestega rohkem põhjust moraalselt toimida. Lihtsalt käesoleva magistritöö fookus on suunatud neile kahele põhjendusele ning nii on töö järelusel ka kindlad piirid – näitan, et tippsportlastel on võrreldes tavainimestega rohkem põhjust moraalne olla tulenevalt moraalsest kohustusest anda head eeskju ja personaalse integriteedi olulisusest.

1. TippSportlaste eeskujude staatusest tulenev lisapõhjus moraalseks käitumiseks

Antud peatükis käsitlet küsimust – *kas tippSportlastel on rohkem põhjust moraalne olla kui tavainimestel?* – lähtuvalt tippSportlaste tähelepanuväärsest ühiskondlikust positsioonist ja staatusest. Nimelt on tippSportlased paljudele noortele ja fännidele eeskujudeks, s.t. nende käitumist jäljendatakse ja nende poolt propageeritud väärtused võetakse omaks rohkem kui tavainimeste käitumist. Seejuures väidan, et tulenevalt sotsiaalsest vastutusest on tippSportlastel moraalne kohustus anda teistele, seejuures eriti lastele ja noortele head eeskujud.

1.1 TippSportlane kui eeskujud

Kõneldes kellestki kui heast eeskujust, on meile üldjoontes selge, missugune isik võiks antud kirjeldusele vastata. Ilmselt pea igaüks meist võib nimetada indiviide, kes on teda elus mõjutanud positiivsel viisil toimima, inspireerinud mitmesuguseid valikuid tegema, ning kelle tegusemist vaadates oleme mõelnud: „ma tahaksin olla tema sarnane“. Seejuures ei saa me öelda, et headel eeskujudel on omased mingid spetsiifiliselt voorused ja oskused. Näiteks ei saa me öelda, et kõik head eeskujud on suurpärased lauljad, ideaalse tehnikaga jooksjad või vilunud esseede kirjutajad. Kuid samas ei saa välistada seda, et teatud headel eeskujudel on need kõrgest klassist oskused siiski olemas. Üldises plaanis räägime aga heast eeskujust kui lihtsalt heast ja tublist inimesest, kes käitub moraalselt ega tee oma tegude ja sõnadega teistele isikutele teadlikult halba. Juhul kui keegi jäljendab taolist isikut, siis puudub meil pea igasugune mure selles osas, et jäljendaja võiks teha midagi sobimatut või ebamoraalset. Seda seepärast, et kui jäljendatavaks on heasüdamlik moraalne inimene, siis võib üsna tõenäoliselt pidada ka seda, et isik, kes soovib olla tema sarnane, järgib tema eeskujul moraalselt käitumisviisi.

Kuid kustutades sõna „hea“ termini „eeskujud“ eest ära, siis ei saa enam sugugi kindel olla selles, et eeskujude roll on niivõrd ebaproblemaatiline. Kõneldes kellestki kui eeskujust, kerkib esile mitmeid küsitavaid üksikasju. Näiteks, mida ikkagi tähendab, et inimene on kellelgi eeskujuks? Kas eeskujude roll on mingite kindlate kriteeriumite ja

karakteristikute poolt ära määratletud? Vahest on hoopis tegu ühiskonnas väljapaistvat positsiooni omava isikuga, kes sõltumata oma tegutsemisviisist omab mõju teiste inimeste käitumisele? Vaadeldes maailmas ja meie ühiskonnas toimuvat, võib tuua ilmselgeid näiteid mõjukatest ja tuntud isikutest, kes ei ole oma sõnades ega ka tegudes teistele, seejuures eriti lastele ja noorukitele headeks eeskujudeks. Näiteks võib Eesti puhul esile tuua hiljutisi korrupsioonijuhtumeid, mille keskmes on olnud mõjuvõimsad poliitikud ja ärimehed või ka näiteid mõjukatest kultuuritegelastest, kes on vägivallatsenud oma elukaaslase või naisalluva kallal. Lisaks sellele on eeskujuks olemise küsimus eriti teravalt kerkinud esile ka seoses möödunud presidendi-kampaaniaga Ameerika Ühendriikides, kus toona veel presidendikandidaadina esines Donald Trump võimupositsioonilt mitmete vähemuste suunas diskrimineerival ja üleoleval moel ning esitas oma kõnedes sageli lausvalesid. Säärased pettused, valed, vihakõne, vägivallatsemised jms võivad aga saata teistele ühiskonnaliikmetele signaali, et taoline tegutsemine on aktsepteeritav või isegi vajalik selleks, et saavutada võimupositsioonil olevatele inimestele sarnast edu mistahes eluvaldkonnas. Seega ei saa me rääkida sellest, et kõik eeskujuga staatuses olevad inimesed oleksid teistele headeks eeskujudeks, sest osad taolises positsioonis olevad inimesed ärgitavad meid hoopistükki ebamoraalsel moel toimima.

Antud töös käsitletlen mõistet „eeskuju“ deskriptiivses tähenduses. Juhul kui lähtuksin normatiivsest definitsioonist, siis tähendaks kellegi eeskujuks nimetamine automaatselt ka seda, et teda peetakse moraalselt heaks. Kuna kaasaegne tipp-sport on globaalne nähtus, mis kaasab inimesi pea üle kogu maailma, siis omavad sportlased meie ühiskonnas tähelepanuväärset positsiooni, mis seab nad rolli, kus neid võidakse jäljendada nii spordiväljakutel kui ka väljaspool seda tehtu või öeldu põhjal. Nii ei saa me ka öelda, et eeskujuga staatuses on ainult need sportlased, kes käituvad moraalselt, sest reaalselt mõju omavad ka need sportlased, kes käituvad ebamoraalselt. Seega, kui tipp-sportlane käitub halvasti ja ebamoraalselt, ei tähenda see seda, et ta ei oleks enam eeskujuga. Antud indiviid on endiselt eeskujuga, sest omab mõju vähemasti noorte käitumisele – ta on lihtsalt otsustanud olla halb eeskujuga. Säärast seisukohta ilmestab Christopher Wellmani kujuteldavas dialoogis Malone'i karakter järgnevalt: *Meeldib see meile või mitte, me oleme eeskujuga. Tulenevalt meie prominentsest ja väljapaistvast positsioonist, ei saa me valida, kas olla eeskujuga või mitte. Me saame ainult valida, missugused eeskujuga olla.* (Ibid. 333) Antud seisukoha

ilmestamiseks toon järgnevalt esile ühe prototüüpse näite edukast tippportlasest, kelle käitumist jäljendatakse võrreldes tavainimesega kordades rohkem.

Oletame, et isik x on aastaid pühendunud treenimisele ja terve oma nooruspõlve innukalt tegutsenud selles suunas, et saada elukutseliseks tennisemängijaks. Professionaalse tennisemängijana on ta spordiväljakutel pidevalt oma konkurentidega võistlemas inimvõimete piiril, näidates sageli oskusi, millest tavalised inimesed ja harrastussportlased võivad vaid unistada. Tänu oma oskustele ja talendikusele on isik x inspiratsiooniks mitmetele tulevastele tennisistidele. Lisaks on tema pühendumine, distsiplineeritus ja visadus meile kõigile heaks näiteks selle kohta, et kui millelegi tugevalt pühenduda ning selles suunas järjepidevalt tegutseda, siis on võimalik ka oma suurimad unistused teoks teha. Nii on antud tipptennisist iidoliks tuhandetele või koguni miljonitele lastele, noortele ja fännidele – tänu tema saavutustele spordimaailmas suhtutakse temasse ülimalt austuse ja imetlusega. Kuid seejuures ei saada teda ainult positiivsed hinnangud, kindlasti kritiseeritakse mõningaid tema etteasteid tennisemängijana nii asjatundjate kui ka tavaliste spordisõprade poolt. Kaotused mänguväljakul tähendavad talle üldjuhul nurjumist, kuid tippportlasena on ta üsna paksu nahaga ning harjunud erinevaid takistusi ja raskusi ületama. Lisaks spordiväljakule on antud tennisist tähelepanu keskpunktis ka muudes elusfäärides. Tänu voorustele ja oskustele, mida isik spordiväljakutel näitab, kandub huvi tema isiku suhtes ka mujale – ta on avaliku elu tegelane. Kuna tegu on eduka tippportlasega ühel maailma populaarseimal spordialal, siis on tema puhul tegu ka ülemaailmse brändiga, ta reklaamib mitmesuguseid tooteid, osaleb erinevates (heategevuslikes) kampaaniates, esineb mitmete ajakirjade kaanestaaridena, osaleb jutusaadetes ja annab intervjuusid, mis puudutavad lisaks tema sportlaskarjäärile ka tema teisi tegevusi ja huvisid. Selline tähelepanu on sportlase jaoks üldiselt pigem meeldiv, toob kaasa majandusliku kasu ning annab sobiva platvormi rääkimaks tema jaoks olulistest asjadest (näiteks mõnest ühiskondlikust probleemist, mis talle sügavalt korda läheb). Kuid seejuures ei pruugi antud spordistaari saata vaid positiivne tähelepanu. Lisaks spordiväljakutel tehtule, võib ta sattuda kriitikatule alla ka selle pärast, mida ta on teinud või öelnud mujal avalikus sfääris. Juhul kui isik x jääb näiteks vahele purjuspäi autojuhtimisega või satub baarikaklusesse, siis võib kindel olla, et tema tegu saab ühiskonna ja meedia poolt ülimalt kriitika osaliseks. Kuid seejuures ei heideta talle ette vaid seda, et tema tegu oli ebamoraalne (või ebaseaduslik), vaid ka seda, et ta annab

taolise käitumise teel teistele, eriti lastele halba eeskujuga. Seejuures võib muidugi antud sportlane ise tunda, et temasse suhtutakse liiga kriitiliselt ja tema tegutsemist väljaspool spordiareeni jälgitakse liiga pingsalt. Ta võib leida, et pahandused, mis saadavad teda tenniseareenilt väljaspool, ei ole kuidagi seotud tema professioniga, ega peaks seetõttu olema ka kriitikaobjektiks. Kuid vaevalt saab tipp sportlane täie tõsidusega väita seda, et tegelikult ei ole tema puhul tegemist eeskujuga. Liiga suur osa tema elust on seotud eeskujuga rolliga – tänu tema silmapaistvale sportlaskarjäärile on ta ühiskonnas tõusnud sellisesse staatusesse, kus tal on võrreldes tavainimestega suurem mõju teiste käitumise üle. Antud sportlane võib küll ignoreerida seda kriitikat, mis tema suunal eksimuste korral osaks saab, kuid see ei muuda asjaolu, et ebamoraalselt käitumises annab ta vähemalt lastele halba eeskujuga. Vaatamata sellele, kas sportlane seda ise soovib või mitte, on reaalsus ikkagi selline, et ta on eeskujuga rollis nii spordiareenil kui ka selle väliselt. Taolisest positsioonist lähtun ka antud töös.

Enne seda, kui pöördun selle peatüki põhiargumendi juurde, pööran põgusalt tähelepanu ühele üsna küünilisele väitele, mis tihtipeale võib antud kontekstis esile kerkida. Nimelt võivad kriitikud väita seda, et me ei peaks tipp sportlaste eeskujuks olemise kohustusest üldse rääkima, sest on kümneid kui mitte sadu teiste professionide esindajaid, kes sobiks palju paremini eeskujuga rolli. *The Guardian*'i ajakirjanik Gaby Hinsliff (2015) on näiteks öelnud järgnevat: *Aga vaielda selle üle, kas inimesed, kes on hiilgavad palli löömises (või hoopis inimese löömises) peaksid olema ka eeskujud, kes kannustavad meid teisi parema elu poole? See tundub kummaliselt mõttetu [...].* Nii peaksime ehk rääkima moraalsest kohustusest anda head eeskujuga hoopis taoliste ametite puhul nagu näiteks arstid, medõed, teadlased, eetika professorid, piiskopid, preestrid, heategevuslike organisatsioonide juhid jne. Võimalik, et antud professionide esindajad oleksid teoreetiliselt tõesti sobivamad kandidaadid eeskujuga positsiooni, kuid seejuures tuleb arvestada tõsiasja, et neil ei ole sellist esinemise lava, publikut, populaarsust ega ka mõjukust, mis oleks võrreldav tipp sportlastega. Niisiis isegi kui keegi teine sobiks antud positsiooni paremini, siis puudub neil säärane ühiskondlik positsioon, kust neid jälgendatakse niivõrd suure inimeste hulga poolt. Spordifilosoof Robert L. Simon on selle kohta öelnud järgnevat:

Arvestades seda tähelepanu, mida meedia pöörab spordile ja kui paljud inimesed, seejuures eriti noored, armastavad sporti, siis on üsna ebatõenäoline, et nad

äkitselt muutuksid „realistlikuks“; pigem jätkavad nad nii rahvusvaheliste sporditähete kui ka kohalike atleetide kõrgelt hindamist (Simon *et al* 2015: 235).

Nii on oluline teha vahet sellel, kes tegelikult on meie lastele eeskujudeks, ning eristada neid nendest potentsiaalsetest isikutest, kes võiksid ideaalses maailmas neile eeskujudeks olla. Seega võib väita, et leiame end ebatäiuslikust situatsioonist, mille raames püüame leida eeskujuks olemise küsimusele võimalikult sobivat lahendust. Nii võib tippatleetidele laiahaardelise heaks eeskujuks olemise kohustuse seadmist käsitleda ka kui adekvaatset reaktsiooni meie ebatäiuslikule reaalsusele.

1.2 Tippportlaste moraalne kohustus anda head eeskuju

Kaasaegne tippспорт omab meie ühiskonnas äärmiselt silmapaistvat positsiooni, ning antud eluvaldkonna esindajad omavad kõrgendatud mõju teiste tegutsemisele. Nii kuuluvad tippportlased nende indiviidide sekka, kelle käitumist jäljendatakse rohkem kui tavainimeste tegutsemist. Seejuures kerkib üles küsimus selle kohta, kas tippatleetidel on moraalne kohustus olla teistele, seejuures eriti lastele ja noortele heaks eeskujuks? Järgnevalt argumenteerin, et tippportlastel on moraalne kohustus olla heaks eeskujuks.

1.2.1 Eeskuju argument

Tippportlased kuuluvad meie ühiskonnas taoliste indiviidide sekka, keda kiputakse tavapärasest enam jäljendama. Sealjuures on inimestel, kes omavad taolist kõrgendatud mõju teiste tegutsemisele ka tavapärasest suurem kohustus käituda jäljendusväärset. Seega on tippportlastel tavapärasest suurem moraalne kohustus käituda jäljendusväärset. Formuleerin eeskuju argumendi järgneval kujul:

E1: Tippportlaste käitumist jäljendatakse rohkem kui tavaliste inimeste käitumist. (= Tippportlased on eeskujud.)

E2: Inimestel, kelle käitumist kiputakse rohkem jäljendama (= eeskujudel), on tavapärasest suurem moraalne kohustus käituda jäljendusväärset (= olla heaks eeskujuks).

J: Tippспортlastel on tavapärasest suurem moraalne kohustus käituda jäljendusväärsealt (= olla heaks eeskujuks).

Niisiis on tippспортlastel moraalne kohustus anda head eeskujut seepärast, et nende käitumist jäljendatakse ja nende poolt propageeritud väärtusi jms võetakse omaks laialdasemalt kui tavainimeste käitumist – nad on eeskujud. Seejuures peavad isikud, kelle käitumist kiputakse rohkem jäljendama, käituma jäljendusväärsealt, s.t. olema teistele headeks eeskujudeks. Nii on tippспортlastel moraalne kohustus anda vähemalt lastele ja noortele head eeskujut seetõttu, et nad omavad ühiskonnas taolist positsiooni, kus nad omavad eripärast mõjukust teiste indiviidide tegutsemisele. Indiviidid, kes on omakorda taolises positsioonis, peaksid oma iidoli ja eeskujut staatust ning sellega kaasnevat mõjukust kasutama vastutustundlikult, s.t. olema teistele inimestele, seejuures eriti lastele ja noortele heaks eeskujuks. Spordifilosoof Simon ütleb tippспортlaste eeskujuks olemise kohustuse kohta järgnevat:

Kuna suur osa inimestest austab tippспортlasti, siis paljud inimesed peavad neid tõepoolest eeskujudeks, keda jäljendada. Seega on neil eriline põhjus käituda moraalselt: tulenevalt nende ebaharilikult suurest mõjust teistele, tekib väidetavalt nii vastutus kui ka kohustus. Kui nad käituvad ebamoraalselt, siis võivad nad tulenevalt oma mõjust teistele, teha võrreldes tavainimestega rohkem kahju. Seega näiteks need sportlased, kes tarvitavad sõltuvust tekitavaid narkootikume, võivad tahtmatult edasi anda sõnumi, et on „lahe“ narkootikume tarbida, ning seeläbi mõjutada oma fänne saamaks „järeleahvija“-tarvitajateks. (Simon *et al* 2015: 234)

Niisiis tulenevalt tippспортlastide väljapaistvast ja prominentsest positsioonist ühiskonnas ning sellega kaasnevast mõjukusest, on neil moraalne kohustus olla teistele inimestele, eriti lastele heaks eeskujuks nii spordiareenil kui ka teistes elusfäärides. See ei tähenda omakorda seda, et sportlased peaksid olema moraalipühakud (nt Sokrates, Ema Teresa), vaid seda, et neil on minimaalne kohustus mitte halba eeskujut anda – nad peaksid oma eeskujut staatusest tulenevat mõjukust vastutustundlikult kasutama.

1.2.2 Eeskuju argumendi põhjendus

Järgneval analüüsin põhjalikumalt eeskuju argumendi eelduseid. Esmalt vaatlen esimest empiirilist eeldust, ning seejärel keskendun teisele kui kandvale normatiivsele eeldusele.

Esimese eelduse kohaselt on tippsportlased eeskujud, sest nende käitumist jäljendatakse rohkem kui tavainimeste käitumist. Kriitikutel võib aga siinkohal kerkida esile mitmeid küsimusi. Näiteks: kas tippsportlastel on ikka taoline mõjusus ning kas me teame sportlastest ikkagi piisavalt palju väitmaks seda, et nende tegutsemist jäljendatakse ka spordiareenist väljaspool? Seejuures võib üsna kindlalt väita, et sportlased omavad mõjuvõimu spordimaailmasiseselt. Näiteks tahavad lapsed ja noored nende eeskujul tippsportlasteks saada ning pürgivad neist inspireerituna oma unistuste poole. Kuid kas spordiareenist väljaspool tehtu kedagi üldse mõjutab? Kuna tänapäeva tippsportlased ei tegutse enam pelgalt spordiareenil, vaid on tugeva tähelepanu all ka muudes avaliku elu sfäärides, siis omavad nad eeskuju staatust ka väljaspool spordimaailma. See ei tähenda aga seda, et kõik invidiidid paratamatult jäljendaksid neid ka väljaspool spordiareeni. Kindlasti on osad inimesed võimelised eristama seda, mida sportlane teeb väljakul, sellest, mida ta teeb spordimaailmaväliselt. Kuid seejuures ei saa eitada tõsiasja, et vähemalt laste ja noorte puhul on üsna tõenäoline, et antud huvi ja jäljendamissoov kandub ka muudesse avaliku elu sfääridesse. Seega kuna tippsportlased on mitmesuguste vooruste ja oskuste näitamise tõttu tõusnud väljapaistvasse positsiooni, siis kandub sealne mõjusus ja tähelepanu ka spordiareenilt väljapoole. Näitena selle kohta, et tippsportlased on eeskujud ka spordiareeniväliselt, võib esile tuua nende osalemise mitmesuguste heategevuskampaaniate kõneisikutena. Nimelt seatakse tippsportlasi ja ka teisi tuntud inimesi tihtipeale mitmesuguste kampaaniate ning liikumiste etteotsa. Nii tundub, et tippsportlastel siiski on reaalne mõju inimeste tegutsemisele, sest muidu neid ei kasutataks teiste inimeste n-ö kaasa haarajatena taolistes kampaaniates.

Seejuures võib muidugi omakorda küsida, kas me ei räägi antud juhul siiski pigem üksikutest sportlastest? Näiteks sellistest spordimaailma superstaaridest nagu Cristiano Ronaldo, Serena Williams, LeBron James ja Rafael Nadal. Taolised spordikangelased on ilmselt tõesti taolises üleüldises eeskuju staatuses, kuid kas tavapäraste, keskmiste sportlaste puhul saab ikkagi sama väita? Kindlasti ei ole

kõikidel tipp sportlastel ülemaailmsed kuulsust ja mõjukust, kuid seejuures on neil sarnane mõjuvõim kas oma riigis või kogukonnas – nad on ikkagi eeskujud. Näiteks Eesti edukaim jalgpallur Ragnar Klavan ei ole kindlasti maailma kõige tuntumate ja mõjukamate jalgpallurite esisajas, kuid ühe maailma tippklubi mängijana omab ta siiski märkimisväärset mõjukust. Seejuures on ta eriti suureks eeskujuks ja iidoliks just Eestis meie noortele ja lastele. Põhimõtteliselt võib ette kujutada situatsiooni, kus tipp sportlane x ei ole eeskujuks mitte ühelegi indiviidile, ega ole seega teiste poolt ka jäljendatav. Kuid praktikas on taolised juhtumid pea välistatud, sest tipp sportlane on kasvõi oma väikses kogukonnas teistele eeskujuks. Olles näidanud esimese ehk empiirilise eelduse vettpidavust, hakkab järgnevalt analüüsima teist ehk normatiivset eeldust.

Eeskuju argument toetub peaaesjalikult aga teisele eeldusele. See eeldus on järgnev: inimestel, kelle käitumist kiputakse rohkem jäljendama (= eeskujudel), on tavapärasest suurem moraalne kohustus käituda jäljendusväärselt (= olla heaks eeskujuks). See, antud peatüki keskne väide, tekitab aga üldjuhul tunduvalt tugevamat vastukaja võrreldes esimese eeldusega. Nimelt võib kriitikutel tekkida küsimus, kas tipp sportlaste eeskuju staatusest ikkagi tuleneb heaks eeskujuks olemise kohustus? Seepärast ongi järgnevalt oluline täpsemalt põhjenda, miks tipp sportlastel taoline kohustus siiski on.

Leian, et eeskuju argumenti puhul tegu tagajärjepõhise argumentiga. Nii on antud küsimuse – kas tipp sportlastel on moraalne kohustus olla teistele heaks eeskujuks? – puhul oluline silmas pidada seda, milliseid tagajärgi võivad tipp sportlaste mitmesugused teod omada ühiskonna üleüldisele moraalsele tervisele. Esmalt on oluline teadvustada seda, et käsitletavat moraalsituatsiooni iseloomustab asjaolu, kus üks indiviid, kelleks antud juhul on silmapaistev tipp sportlane, omab teistele indiviididele, seejuures eriti lastele ja noortele eripärast mõju. Nimelt mõjutavad tipp sportlased tänu oma eeskuju staatusele teiste käitumist rohkem kui tavalised inimesed. Miks aga peaksid indiviidid, kes on taolises positsioonis, oma mõjukust vastutustundlikult kasutama, s.t olema teistele inimestele, eriti lastele heaks eeskujuks? Nimelt saavad tipp sportlased mitmesuguste eksimuste puhul suurema hukkamõistu osaliseks võrreldes tavainimestega just seepärast, et neid kiputakse rohkem jäljendama. Seejuures kritiseerime ka tavainimesi ebamoraalse käitumise pärast, kuid tavaliselt me neile seejuures halva eeskuju andmist eraldi ette ei heida.

Kriitika tavainimeste suunal ongi sageli väiksem just seepärast, et nende mõjukus ühiskonnas on väiksem, ning nii on ka nende tegude tagajärjed tihtipeale väiksemad – tavainimeste ebamoraalsed teod lihtsalt ei jõua suurema avalikkuse ette. Tippportlaste ebamoraalsed teod mõistetakse aga hukka mitte ainult väärte enda pärast, vaid ka seetõttu, et mitte anda noortele inimestele signaali, et taoline ebamoraalne tegutsemine on aktsepteeritav. Juhul kui hoiduksime eeskujuga staatuses olevaid inimesi kritiseerimast, siis see omakorda taastoodaks taolist käitumist ning kahandaks ühiskonna üleüldist moraalset tervist. Nii on ühiskonda kui moraalset tervikut vaadeldes oluline, et säärast mõjukust omavad inimesed kasutaksid oma eripärast ühiskondliku positsiooni vastutustundlikult ning heade ja õilsate eesmärkide saavutamiseks. Seega tuleneb tippportlaste heaks eeskujuks olemise kohustus sotsiaalsest vastutusest – kui atleetide võimuses on millegi halva ära hoidmine (nt halbade eeskujude jäljendamisest tulenev ebamoraalne käitumine), siis on neil moraalne kohustus seda ka teha.

Niisiis on teine eeldus põhjendatav justnimelt halbade tagajärgede ärahoidmise pealt. Seejuures toetun antud eelduse tõestamisel utilitarismi esindaja Peter Singeri järgnevale teesile: *kui meie võimuses on mingit halba asja ära hoida, ilma et ohverdaksime seejuures midagi moraalselt märkimisväärset, siis on meil moraalne kohustus seda ka teha* (1972: 235). Niisiis, kuna tippportlased on võimelised hoidma ära teiste inimeste ebamoraalset käitumist, mis on tingitud nende enda halva eeskujuga jäljendamisest, siis juhul, kui nad ei pea ohverdama midagi moraalselt märkimisväärset, on neil ka moraalne kohustus seda teha. Seega peaksid tippportlased üritama ära hoida teiste indiviidide ebamoraalseid tegusid, mis on tingitud nende enda halvast eeskujust.

Nii toetun antud tagajärjepõhist argumenti põhjendades utilitaristliku vaate esindaja teesile. Utilitarismi näol on tegu teo-eetika vormiga, mille kohaselt sõltub teo õigsus või väärus selle tagajärgedest. Seejuures on utilitaristi jaoks oluline see, et tagajärjeks oleks rohkem õnnelikkust. Käesolev argument ennetab ka sagedast utilitarismi vastast kriitikat. Nimelt heidetakse taolisele lähenemisele ette seda, et see on moraalse toimija suhtes liiga nõudlik. Kuid antud juhul ei sea me tippportlastele liiga suurt kohustust, mis rikuks tema mitmesuguseid õiguseid. Antud nõue kehtib vaid siis, kui indiviid ei pea loobuma millestki moraalselt märkimisväärsest. Juhul, kui leidub midagi moraalselt

märkimisväärsed, mis on võrreldav selle halvaga, mida ta üritab ära hoida, siis antud väide enam ei kehti.

Kuid seejuures ei kohusta antud argumendi omaksvõtt meid tegelikult utilitarismi ennast omaks võtma. Vaatamata sellele, et eeskujuga argumendi puhul on tegu tagajärjepõhise argumendiga, ei ole tegu vaid kitsalt utilitaristlikku argumendiga. Nimelt selleks, et eeskujuks olemise küsimuse puhul tagajärgedest hoolida, ei pea ilmingimata utilitarist olema. Näiteks ei ole antud juhtumi puhul ei kantiaanlik ega ka vooruseetiline lähenemine tagajärgede suhtes sugugi ükskõikne.

Kantiaanliku lähenemise puhul oleneb teo moraalsus just motiivist ning moraalne käitumine peaks tulenema kohusetundest ehk kohustus ise peaks olema inimese käitumise motiiviks. Kuid seejuures ei ole ka kantiaanlik eetika tagajärgede osas täiesti ükskõikne. Seda eriti antud juhtumi puhul, kus tagajärjeks on moraalsus ise – täpsemalt teiste inimeste ja ühiskonna moraalne areng. Niisiis tunnistaks ka kantiaan, et moraali edendamine on oluline eesmärk, mille poole püüelda. Lisaks ei teki antud juhtumi puhul probleemi ka seoses sellega, et eesmärk hakkaks õigustama mistahes abinõusid – sh ka seesmiselt väärast tegusid. Seda sellepärast, et antud juhul on abinõuks heaks eeskujuks olemine. Niisiis on antud tagajärjepõhine argument kooskõlas ka kantiaanliku teooriaga.

Kui kaks eelnevat moraalifilosoofia suunda on keskendunud sellele, mida meil on kohustus teha, siis vooruseetika lähtub hoopistükkis iseloomureeglist kujul „ole seda“ ehk ole hea, moraalne indiviid. Nimelt on vooruseetika keskmeks just indiviid ning see, millised inimesed me peaksime olema. Nii pole oluline mitte ainult õige asja tegemine, vaid ka heaks inimeseks olemine. Head tuleb teha lähtuvalt moraaliharjumustest ja oma iseloomust. Kuid seejuures ei ole ka vooruseetika tagajärgede suhtes täiesti ükskõikne. Nimelt on vooruseetika jaoks oluline vooruste edendamine ja moraali kui laiahaardelise ühiskondliku praktika alalhoidmine. Seega nõustub ka vooruseetika esindaja, et vooruste edendamine on tähtis eesmärk, mille poole püüelda. Nii on ka vooruseetiline lähenemine kooskõlas tagajärjepõhise argumendiga.

Nii ei ole antud tagajärjepõhine argument vastuolus ühegi suurema moraalifilosoofia suunaga – ei utilitarismi, kantiaanliku eetikaga ega ka vooruseetikaga. Seejuures väärtustab utilitarist hea tagajärjena rohkemat õnnelikkust, kantiaan ja vooruseetik aga moraali ja vooruste edendamist. Niisiis leian, et tagajärjepõhise argumenti võib vaadelda ka moraalipluralismi võtmes, ilma konkreetset eetilist teooriat tervikuna

omaks võtmata. Moraalpluralismi puhul on seejuures tegu vaatega, mis keskendub erinevatele väärtustele. Nii ei ole fookuses mitte erinevad väärtussüsteemid või moraalivaatenurgad, vaid hoopis mitmesugused väärtused – näiteks õnnelikkus, vabadus, vooruslikkus jms. (Mason 2015)

Niisiis on tippportlastel põhjus anda teistele head eeskuju lähtuvalt sotsiaalsest vastutusest, seejuures on eeskujuks olemise puhul tegu seesmiselt hea teoga, mis ei nõua tegijalt märkimisväärseid ohverdusi. Seega juhul, kui tippatleet ei pea ohverdama midagi moraalselt märkimisväärset, siis on tal ka kohustus hoida ära teiste inimeste ebamoraalsed käitumist, mis on tingitud tema enda halva eeskuju jäljendamisest.

1.3 Vastuargumendid

Tippportlaste üleüldises mõttes eeskujuks olemise kohustuse vastu on spordieetika alases kirjanduses toodud ennekõike esile kaks peamist argumenti. Esimene neist on seotud sellega, et heaks eeskujuks olemise kohustus väljaspool spordiareeni on sportlastele sunniviisiliselt määratud. Kuna spordikangelased ei ole tippportlase ametit valides endale vabatahtlikult taolist kohustust võtnud, siis peavad oponendid seda ka ebaõiglaseks ja liigselt koormavaks. Earl Spurgini kohaselt seisneb taoline liigne nõudlikkus osaliselt ka selles, et tippportlaste õigus privaatsusele on rikutud. Teine oluline argument, mida vastaspool esile toob, on seotud laste harimisega. Nimelt puudub nende meelest atleetidel antud kohustus seepärast, et tegu on siiski lastevanemate ja õpetajate ülesandega. Nemad on need isikud, kes peaksid vastutama selle eest, et lastest ja noorukitest kasvaksid vastutustundlikud inimesed. Nii ei tohiks me ka spordistaaride kaela veeretada seda, mis on tegelikult vanemate ja õpetajate töö – hoopis neil on moraalne kohustus näidata lastele ja noorukitele head eeskuju. Need vastaspoole poolt esile toodud vastuväited on kindlasti relevantsed ja väärt tugevat kaalumist, kuid järgnevalt näitan, miks nad antud juhul siiski ei päde.

1.3.1 Tahtmatuse ja liigse koormaga seotud vastuargument

Tahtmatusega seotud vastuargument rõhutab asjaolu, et atleedid pole tippportlase ametit valides nõustunud olema ei lastele ega ka kellelegi teisele eeskujuks väljaspool spordiareeni. Seades neile moraalne kohustuse olla teistele heaks eeskujuks ka

spordimaailma piiridest väljaspool, oleme nende suhtes liiga nõudlikud. Tipp sportlase amet on niigi raske eeldades pidevat täiusepüüdlust, järjepidevat treenimist, vaimse ja füüsilise pinge talumist jms. Juhul kui seada neile veel lisakohustused spordimaailmaväliselt, kas ei aseta me seeläbi nende õlgadele ülemäärast pingutust nõudvaid kohustusi? Kuna sportlased ei ole konkreetselt nõustunud eeskju rolliga, siis pole vastaspoole arvates meil ka õigus oodata neilt antud rolli täitmist väljaspool spordiväljakuid – säärane moraalne kohustus on ebamõistlikult koormav. Nii leiavad kriitikud, et on ebaõiglane seada tipp sportlastele taolist kohustust lihtsalt seepärast, et teine isik võib neid jäljendada.

Barkley karakter toob Wellmani (2003: 334) kujuteldavas dialoogis taolise tippatleetidele liiga suure kohustuse seadmise ilmestamiseks järgneva näite:

Kujutelgem, et Madonna hakkab kõiki mu mängu külastama, armub minusse sügavalt ära ning tahab minuga meeleheitlikult abielluda. Kas mul oleks siis eriline kohustus temaga abielluda? Muidugi mitte! Isegi, kui mul on nüüd tema heaolu üle eriline mõju, siis oleks ikkagi naeruväärne seada minu kanda moraalne kohustus vastutada tema heaolu eest.

Antud näide on kindlasti inimestes kirgi küttev ja elavaid reaktsioone tekitav. Asjaolu, et mõjukas ja tuntud tipp sportlane peaks abielluma inimesega, kes on temast täielikult kütkestatud või isikuga, kellele ta on muutunud kinnisideeks, tundub täiesti naeruväärsena. Seejuures täiesti õigustatult, sest abielu nõuab partneritelt suurt ja pidevat pühendumist ning kindlasti ka mõlema poole nõusolekut. Seepärast pole ka Barkleyl mitte mingisugust kohustust Madonnaga abielluda. Kuid siinkohal on oluline märkida ka seda, et tegelikult pole antud juhul tegu üldse asjakohase näitega. Nimelt on asjaolud kellelegi eeskjuks olemisel ja kellegagi abiellumisel täiesti erinevad – tegu täiesti erineva kategooria asjadega. Abielu on võrreldes heaks eeskjuks olemisega tunduvalt nõudlikum, nõudes pea igapäevast koosviibimist oma kaasaga, tema soovidega ja huvidega arvestamist jms. Lisaks sellele ei saa me vastutust kanda selle eest, kui keegi teine inimene meisse sügavalt armub. Nii ei ole antud tipp sportlasel ka kohustust Madonnaga abielluda, sest see nõuaks temalt millegi moraalselt märkimisväärse ohverdamist. Nii nagu eelnevas alapeatükis mainitud, on tipp sportlastel kohustus käituda jäljendusväärselt vaid siis, kui nad ei pea ohverdama midagi moraalselt märkimisväärselt. Heaks eeskjuks olemise puhul nad seda ei tee,

küll aga tooksid nad üsna suure moraalse ohvri juhul, kui neil oleks kohustus abielluda mistahes isikuga, kes neisse ära armub.

Siinkohal on oluline märkida, et tippsportlase positsiooni ja mõjukusega võivad kaasneda ka teised n-õ kõrvalnähud peale selle, et ollakse teatud isikutele iidoliteks ja eeskujudeks. Näiteks seesama olukord, kus võidakse olla kellegi ihaldusobjektiks. Kindlasti ei ole ilmvõimatu olukord, kus fänn võib ära armuda mõjukasse, kuulsasse, edukasse ja heas füüsilises vormis tippatleeti. Sellest aga ei tulene omakorda see, et sportlasel oleks kohustus neile tunnetele vastata. Lisaks on meil praktikas näiteid ka sellest, et mõned fännid on hakanud oma iidoleid jälitama ja ahistama, paparatsod kuulsusi liigselt jälgima jms. Seejuures ei õigusta ma antud töös taolisi juhtumeid ega väida, et tippsportlased peaksid taoliseid asju aktsepteerima kui miskit, mis kaasneb nende erialavalikuga või, et neil tekiksid nendest lähtuvalt mingisugused erilised kohustused. Käsitlen pelgalt tippsportlase laiapõhjalist eeskuju rolli ja argumenteerin vaid selle poolt, et tulenevalt sellest, et nende käitumist jäljendatakse ja nende poolt propageeritud väärtusi jms võetakse omaks rohkem kui tavainimeste käitumist, on neil moraalne kohustus anda teistele inimestele head eeskuju.

Järgnevalt pöördun juba konkreetsema näite juurde sellest, kuidas üks indiviid võib olla teisele inimesele eeskujuks ning kuidas tema kui eeskuju staatuses oleva indiviidi tegevust võidakse jäljendada. Nimelt on tuntud spordifilosoof Randolph Feezell esitanud mõtteeksperimenti, mille keskmesse seadis ta iseenda. Antud mõttekatse eesmärgiks on esiteks näidata seda, et invidiidid võivad enesele teadmatult sattuda eeskuju rolli, ning sellega kaasnevad ohverdused ja kohustused oleksid liiga nõudlikud ja ebaõiglased. Teisalt aga ka seda, et pelgast asjaolust, et kedagi peetakse eeskujuks, ei tulene veel see, et antud isik oleks väärt eeskuju tiitlit. Feezelli (2005: 25) intrigeeriv näide on järgnev:

[O]letame, et minu kõrvalmajas elab kergesti mõjutatav teismeline, kes, tuleb välja, on olnud mõjutatud minu elust ja käitumisest. Näib, et ta on otsustanud mitte minna kolledžisse, mis oleks pidanud olema talle ettevalmistuseks arstiteaduskonda kandideerimisel. Tema vanematele näib, et ainus asi, mida ta teha tahab, on lugeda filosoofiat, suitsetada sigarette ja hängida kohalikus kohvikus ning vaielda koos sõpradega Jumala eksistentsi üle. Tema vanemad ja sõbrad leiavad, et ta on muutunud üsna küüniliseks ning on nüüd arvamusel, et elu on mõttetu. (Tundub, et ta on hiljuti lugenud ja valesti tõlgendanud minu paljukiidetud artiklit „Absurd“.)

Antud situatsioonis on ta mind võtnud endale eeskujuks – täpsemalt, tõeliseks eeskujuks. Kuid kas mul on tema ees erilised kohustused? Kas ma peaksin muutma oma elustiili seepärast, et ta mind on jäljendanud? Kas peaksin kontrollima oma küünilist vaimukust, loobuma tennisetrennidest kohaliku professionaaliga selleks, et mul oleks rohkem aega aidata kodutuid, ning isegi loobuma oma andumusest heade veinide suhtes? Kas peaksin tagasi võtma oma vaated elu absurdusest? Kujutelgem, et ma olen üsna pettunud oma elus, kuna mulle tundub, et filosoofilised püüdlused on muutnud mu skeptiliseks ja küüniliseks, nutikaks aga mitte targaks. Ma võin elada sellist elu, mida ma ei soovitaks oma noorele sõbrale. See, et ta peab mind eeskujuks, ei tähenda veel seda, et ma olen väärt jäljendamist.

Niisiis üritab Feezell antud mõtteeksperimendi toel ilmestada juhtumit tahtmatust eeskujuks olemisest ning sellest lähtuvalt näidata ka seda, et tippspordlaste jaoks oleks taoline moraalne kohustus olla teistele heaks eeskujuks ka spordiareenist väljaspool ebamõistlikult koormav. Kujutades iseennast antud juhul Feezelli positsiooni, kerkivad esile mitmed olulised küsimused. Näiteks, kas peaksime oma elukorralduses pidevalt arvestama asjaoluga, et keegi isik võib meid jäljendada, ning seepärast oma igapäevast käitumist ümber korraldama? Arvatavasti tunduks enamikele meist taoline tegevus liigse ja põhjendamatu kohustusena. Nii toob vastaspool antud mõtteeksperimendi ja teiste sarnaste näitete abil esile asjaolu, et potentsiaalselt võib ükskõik milline teine indiviid meid jäljendada hakata ning meid endale eeskujuks võtta. Oletades, et mõjutame antud indiviidi oma käitumise ja sõnavõttudega negatiivselt, kas oleme sellisel juhul väärt hukkamõistu ja kriitikat? Kas meil on moraalne kohustus olla antud isikule heaks eeskujuks? Ilmselt tunduks suurele osale tavainimestest see ebaõiglasena, sest me pole endale vabatahtlikult taolist laiahaardelist kohustust võtnud. Oponendid toonitavad, et täpselt samamoodi pole ka tippatleedid nõustunud eeskuju rolliga spordiareeniväliselt, ning seega on meelevaldne öelda, et neil on moraalne kohustus teistele head eeskju anda. Seda seisukohta väljendab Barkley järgnev tsitaat: *Kuid ma olen korvpallur, kirevase päralt! Ma pole kunagi nõustunud olema eeskju.* (Wellman 2003: 333)

Seesugune näide tahtmatust eeskujuks olemisest ei pea aga tippspordlaste professioni puhul paika. Feezelli näite puhul on osaliselt küsitav juba see, et ta liialdab heaks eeskujuks olemise kohustuste ulatusega. Kui kõneleme sellest, et

tippportlased peaksid olema head eeskujud, siis on rõhuasetus just sellele, et nad peaksid hoiduma mitmesugustest skandaalidest ning pahandustest, mitte sellele, et nad peaksid midagi erakordset tegema. Lisaks võib küsida ka seda, kas Feezell üldse annab antud juhtumi puhul halba eeskuju, filosoofiaga tegelemine ja maailma toimimisest oma arvamuse omamine pole minu hinnangul moraalselt sugugi problemaatiline. Antud näite juures on muidugi ka filosoofilisest tekstist valesti arusaamise nüanss, ning siinkohal võiks põhimõtteliselt küsida hoopis seda, kas autor ja filosoof on piisava selgusega või selgitustega oma kirjutist teistele lugemiseks esitanud. Kuid see kõik on antud juhul pigem teisejärguline. Selleks, et näidata miks antud paralleel tippportlase ja tavainimese vahel pole pädev, on ennekõike oluline rõhutada kontekstide erinevust kahe juhtumi puhul. Nimelt erinevalt tavainimesest, on tippportlased teadlikud sellest, et nad on võrreldes tavainimesega suurema tähelepanu all ning et neid võidakse jäljendada. Feezelli näide ilmestab tavainimese situatsiooni, kus inimesele tuleb eeskuju rolli sattumine täieliku üllatusena. Erinevalt tippportlasest ei figureeri ta pidevalt teleekraanil ja uudistes, ta pole inspiratsiooniallikaks inimestele üle kogu maailma ning tal puudub tippportlase võrreldav mõjukus ja positsioon meie ühiskonnas. Seejuures ei saa tippportlastele tulla üllatusena asjaolu, et paljud inimesed on inspireeritud nende tegevusest ning, et nende käitumist võidakse jäljendada. Nad on teadlikud, et nende poolt valitud professioniga kaasneb kõrgendatud avalikkuse tähelepanu. Seetõttu peaksid nad oma ametit valides ja tippporti suundudes ka iseendale teadvustama, et nad satuvad seejärel positsiooni, kus nad on paljudele inimestele eeskujudeks. Tippportlaseks saadakse vabatahtlikult, tegu on raske eluvaldkonnaga, mis nõuab aastatepikkust pühendumist ning treeningsaalides rassimist. Kui omal soovil valitakse tippportlase elutee, siis ollakse teadlikud sellest, et antud ametiga kaasneb tähelepanu ja mõjukus, ning seeläbi astutakse teadlikult ka eeskuju rolli. Nii peavad antud isikud arvestama sellega, et edu korral ollakse erilise tähelepanu objektiks – seda nii spordiareenil kui ka väljaspool selle piire. Niisiis väidan, et kui indiviid valib vabatahtlikult tippportlase tee, siis on moraalselt õigustatud oodata temalt ka seda, et ta arvestab oma positsiooniga kaasnevat mõjukust ning kasutab seda heade eesmärkide saavutamiseks, s.t annab teistele head eeskuju.

Pöördudes tagasi väite juurde, et tippportlaste heaks eeskujuks olemise kohustus on nende suhtes liiga nõudlik, kerkib lisaks teadlikkuse küsimusele esile ka

privaatsusküsimus. Nimelt väljendub Earl Spurgini järgi laiahaardelise eeskujuks olemise kohustusega kaasnev ebamõistlik koorem selles, et tippportlaste õigus privaatsusele on rikutud. Eraelu puutumatus on kindlasti üheks lääne tsivilisatsiooni põhiväärtuseks, kuid miks me ikkagi privaatsust üldjuhul oluliseks peame? Spurgin (2012: 120) toob esile kolm laiahaardelist privaatsuse kategooriat, mille abil ta püüab näidata, milles seisneb privaatsuse väärtus. Esimene neist on seotud indiviidi lähedaste suhetega ja seondub eeskätt informatsiooniliseprivaatsusega. Nimelt väidab Spurgin, et kuna tippportlane ei kontrolli täielikult seda, kellega ta informatsiooni enda kohta jagab, siis on tema lähedased suhted teiste isikutega devalveerunud. Teiseks on privaatne ruum meie jaoks oluline seepärast, et me ei oleks allutatud mingile välisele sundusele, mis takistab meie arengut autonoomse isiksusena. Nii on ka tippportlasele privaatsus oluline seepärast, et see võimaldab tal määratleda ja arendada oma identiteeti (arusaama sellest, kes ta on või kes ta peaks olema), ning seeläbi lubab isikul määratleda iseenda elu ja selle eesmärgid. Kolmandaks pakub privaatsus meile Spurgini kohaselt niinimetatud puhvertsooni, kus saame vabalt oma mõtteid avaldada, katsetada uusi ideesid, väljendada oma tundeid ning kommenteerida teistesse inimestesse puutuvat, ilma et sellega kaasneks hirm teiste hinnangute ees. Juhul kui tippportlasel taoline katsetamissfäär puudub, siis on tema võime vabalt oma mõtteid ja ideesid avaldada ja arendada tugevalt takistatud. Kahte viimast Spurgini poolt esile toodud privaatsuse kategooriat võib vaadelda aga ka kui ühe ja sama mündi erinevat külge. Nimelt pakub privaatsus meile ühelt poolt niinimetatud negatiivset vabadust ehk lubab meil kujundada oma elu ilma välise sunduse, mõjurita. Mündi teine pool on aga seotud positiivse vabadusega, pakkudes meile võimalusi kujundada oma elu ja arenda oma mõtteid vabalt valitud viisil. Nii käsitlen Spurgini teise ja kolmanda privaatsuse kategooria puhul ühisnimetajana vabadust.

Esmalt vaatlen aga küsimust, mis on seotud informatsioonilise privaatsusega. Kahtlemata teame me tippportlaste kohta rohkem kui tavainimeste kohta. Tegu on asjaoluga, mis lihtsalt kaasneb nende valitud ametiga – tippatleedid on avaliku elu tegelased, kes ei saa oodata eraisikuga võrreldavat kaitset avalikkuse tähelepanu eest. See aga omakorda ei tähenda, et neil puudub võimalus omada tähendusrikkaid ja lähedasi suhteid. Pelk informatsiooni omamine kellegi kohta ei ole piisav selleks, et defineerida lähedasi ja olulisi suhteid. Näiteks jagavad inimesed psühholoogidele

tihtipeale ülimalt isiklikku informatsiooni, kuid see ei tähenda veel seda, et tegu oleks lähedaste inimestega. Antud juhtumi puhul on tegevuse eesmärgiks siiski abi saamine, mitte lähedase suhte loomine. Niisiis ei ole lähedaste suhete aluseks ainult informatsiooni omamine, vaid näiteks ka koosveedetud aeg. Aristoteleski (2007: 175) rõhutas seda, et sõprus on kõige tugevam just siis, kui sõbrad koos teineteise seltskonnas viibivad ning üksteisele rõõmu ja häid tegusid teevad. Nii ei takista asjaolu, et sportlase kohta on avalikkusel rohkem teavet, antud isikul kodus oma pereliikmetega või sõpradega lähedasi suhteid omada. Seega ei saa me ka väita, et tulenevalt sellest, et omame tippportlasest tavapärasest rohkem informatsiooni, on neil oluliselt raskem spordiareeniväliselt omada tähendusrikkaid ja lähedasi suhteid nii oma pereliikmete kui ka sõpradega.

Kuid seejuures on oluline mainida seda, et teatud puhkudel võivad avaliku elu tegelased (sh ka tippportlased) iseenda initsiatiivil teised inimesed oma privaatsfääri kutsuda. Tänapäeva sotsiaalvõrgustiku ajastul on tuntud ja mõjukal inimesel ülimalt lihtne kutsuda ka kontvõõrad oma koju ja pereellu. Juhul kui tippatleet postitab avalikult pilte oma pereliikmetest ja igapäevaelu tegevustest, siis ei saa ta ka eeldada, et sellele ei pöörata tähelepanu ning ta peab olema valmis selleks, et tema tegevust võidakse nii kommenteerida kui ka hinnata. Juhul, kui tippatleet soovib taolisest tähelepanust hoiduda, siis peab ise seadma kindlad piirid ning otsustama, kas üldse või milliseid aspekte oma eraelust ta soovib sellisel kujul avaldada.

Pöördun järgnevalt Spurgini vabadusega seotud privaatsuse kategooriate juurde, mille kohaselt on tippportlaste eneseareng ja eneseväljendus tulenevalt laiahaardelisest eeskuju rollist piiratud. Siinkohal aga väidan, et tippportlase amet pakubki atleedile kõige suuremat võimalust enesearenguks, tänu sellele on tal võimalus püüelda oma elu kõige suuremate eesmärkide suunas (nt olümpiamedal või maailmameistritiitel). Nii ei saa väita, et tippportlastel puudub võimalus püüelda ja määratleda iseenda elu ning selle eesmärgid. Tippportlane on teadlikult valinud spordi oma elu keskseks projektiks, ning seega on sellega seonduv tema eneseväljenduse ja -arengu seisukohast just määrava tähtsusega. Seejuures võib tippportlane ehk tõesti loobuda teatud osast oma privaatsusest – nende katsetamisvõimalused võivad olla võrreldes tavainimesega pisut enam piiratud. Näiteks ei tohiks tuntud isik oma igat uut uitmõtet avalikult esitada, sest tema sõnadel on võrreldes tavainimesega suurem kaal. Seejuures ei ole meil kellelgi keelatud oma mõtteid esitada senimaani, kuni pole tegu

vihakõnega või kedagi tugevalt solvava või diskrimineeriva mõtteväljendusega. Tippportlase puhul on lihtsalt eriti oluline, et ta mõtleks enne ikka hoolikalt läbi, mida ta ütleb ja kas see on kooskõlas tavamoraaliga. Lisaks puudub tähelepanu keskpunktis olevatel inimestel võimalus avalikult kusagil baaris või ööklubis katsetada oma isiklike piire alkoholi tarbimisel. Seda seepärast, et eeskujuks oleva indiviidi poolne liigtarvitamine, mis võib meedia teel jõuda väga paljude inimesteni, sealhulgas ka noorte ja lasteni, võib kaasa tuua tunduvalt rohkem halbu tagajärgi kui tavinimese puhul. Kuid kõik see ei tähenda seda, et tippportlased oleksid kõikide oma elu aspektidega avalikkuse huviorbiidis. Nad on seda vaid nende elutahkudega, mis on laiemale publikule nähtavad. Nii ei saa ka väita, et tippportlasel pole võimalik oma kodus, eraelus, arendada mõtteid, katsetada uusi ideesid ning õppida tundma oma piire mitmesuguste eri asjade puhul.

Siit saaks aga edasi küsida, kas tippportlane peaks ikkagi vastutama selle eest, mida ta pole ise loonud? Nimelt on sportlased osa süsteemist, mille kujunemise eest nad ei ole vastutavad. See, et pea kõik nende avaliku elu sfääris tehtavad teod ja öeldud sõnad on justkui prožektori käes valgustatud ning meile kõigile hinnata, pole nende enda poolt kujundatud situatsioon. Seega võib tekkida küsimus, miks peaksid tippportlased vastutama millegi eest, mida nad pole ise tegelikult loonud? Antud arusaama ümberlökkamiseks esitan järgneva mõtteesperimenti.

Oletame, et terroristlik organisatsioon ehitab üles süsteemi, mis ühendab indiviidi x joogipudeli pommiga Lähis-Idas. Juhul, kui isik x keerab antud konkreetse joogipudeli korki, siis plahvatab pomm kusagil Lähis-Idas, tuues endaga kaasa palju kahju (näiteks võivad inimesed hukkuda, ehitised õhku lennata jms). Seejuures on isik x teadlik sellest, et selline süsteem on terroristide poolt loodud – ta teab, et kui ta seda ühte konkreetset joogipudelit kasutab, siis plahvatab ka pomm. Tõsi on see, et isik x ei ole antud süsteemi ise loonud, ning seega ei peaks temale justkui mingisugust süüd langema. Kuid kui isik x peaks antud joogipudeli korki keerama, kas siis leiame, et ta on igasugusest süüst vaba, ega vastuta millegi eest? Kas saame ikkagi väita, et isikul x ei ole moraalset kohustust vältida antud joogipudeli kasutamist? Ilmselt mitte, sest ta on ikkagi teadlik antud süsteemist, ning tal on võimalik alternatiividena kasutada mistahes teisi joogipudeleid. Seejuures ei pea ta selleks tegema ka väga ekstraordinaarset pingutust, et hoida ära üht väga halba asja.

Niisamuti on ka tippSPORTlaste puhul. Nad pole küll ise antud süsteemi loonud, kuid on teadlikud selle olemasolust ning sellest, et neid võidakse jäljendada nii spordimaailmas kui ka sellest väljaspool tehtu põhjal. Nii on oluline, et tippSPORTlased arvestaksid seda, millises situatsioonis nad on, ning annaksid teistele head eeskujuga. Seejuures ei saa muidugi eitada seda, et ka meedial on antud juhul oma vastutus. Nii on oluline, et tippSPORTlastele ei tehtaks alusetult liiga, ning et sensatsioonihimuline tabloidmeedia lähtuks sportlasi kritiseerides ikkagi tõendatud faktidest ega esitaks nende kohta laimu ja lausvalesid.

Niisiis ei ole tahtmatuse ja liigse koormusega seotud argumendid piisavad selleks, et näidata, miks tippSPORTlastel puudub moraalne kohustus olla teistele heaks eeskujuks. Esiteks on tippSPORTlased endale sportlase ameti valinud täiesti vabatahtlikult ning seega on nad eelnevalt teadlikud sellega kaasnevatest erilistest aspektidest ja kohustustest. Samuti ei nõua me sportlastelt millegi moraalselt märkimisväärse loovutamist ning nii ei saa ka väita, et suhtusime atleetidesse ebaõiglaselt või seaksime nende kanda liiga suure koorma. Lisaks pole ka privaatsusküsimused sedavõrd problemaatilised, et need tühistaksid tippSPORTlaste kohustuse käituda jäljendusväärset.

1.3.2 Vanemate ja õpetajate roll

Kõneldes eeskujuks olemisest, on erilises fookuses lapsed ja noored, sest just neile, kes on erinevatele mõjuritele kõige kergemad alluma, on eriti tähtis head eeskujuga anda. Nii olen ka senini argumenteerinud, et tippSPORTlastel on vähemalt minimaalne kohustus mitte anda lastele ja noortele halba eeskujuga. Kuid seejuures kerkib eriti tugevalt esile ka vanemate ja õpetajate (sh treenerite) roll antud küsimuses. Oponentide teine peamine argument ongi seotud laste kasvatamisega. Nimelt väidavad nad, et tegelikult on tegu lastevanemate ja õpetajate tööga. Nii pole meil ka mõistlik kritiseerida sportlasi, kes tegutsevad ebamoraalselt ja annavad seeläbi noortele halba eeskujuga, vaid peaksime oma pilgud suunama vanemate ja õpetajate poole, kes pole suutnud noortele anda piisavalt häid oskusi iseseisvalt maailmas tegutsemiseks. Barkley väljendab antud seisukohta järgnevalt: *Ainus, mida ma ütlen, on see, et sa ei tohiks mind süüdistada kui sul on lapsed, kui sa jätab nende moraalse hariduse unarusse, ning kui nad käituvad vastutustundetult* (Wellman 2003: 334). Niisiis ei ole tegemist tippSPORTlaste moraalse kohustusega, vaid hoopis vanemate,

lähisugulaste ja õpetajate ülesandeks on olla lastele headeks eeskujudeks s.t mõjutada neid sellisel viisil, et neist kasvaksid mõistlikud, moraalsed, täisväärtuslikud ühiskonna liikmed.

Kindlasti on lapsed enamikel juhtudel kõige rohkem mõjutatud oma vanemate, teiste lähedaste ja õpetajate poolt. Kuid seejuures ei kasvata me oma lapsi sotsiaalses vaakumis – neid mõjutavad lisaks vanematele ka teised ühiskonna liikmed. Sageli võib lastevanematel olla üsna frustreriv vaadata, kuidas mitmesugused negatiivsed tegurid nende lastele halba mõju avaldavad. Nii ei saa me rääkida sellest, et lapsi mõjutaksid vaid üks või kaks inimest, ning kindlasti ei ole ka tippportlased ainsateks eeskujudeks lastele. Kogu ümbritsev maailm võib lapse käitumisele ja arengule vastavalt kas kasuks või kahjuks tulla. Tegelikult on meil kõigil kohustus olla lastele headeks eeskujudeks – me peaksime kõik edendama voorusi ja takistama pahede levikut. Seejuures seisneb tippportlase heaks eeskujuks olemise erinevus võrreldes tavainimestega lihtsalt määras. Kuna spordikangelastel on suurem mõju laste käitumisele kui enamikel ühiskonnaliikmetel, siis on neil ka suurem moraalne kohustus olla lastele heaks eeskujuks kui tavalistel inimesel.

Siinkohal võib aga laste moraalikasvatusest lähtuvalt tekkida hoopis küsimus, kas me ei peaks hoopistükkis kasvatama indiviide, kes suudaksid maailmas iseseisvalt orienteeruda, kriitiliselt mõelda, tegutseda ja moraaliotsustusi teha? Juhul kui seame laste ette lihtsalt head eeskujud, keda on sobilik jäljendada, siis ei pruugi me taolist arengut saavutada. Nimelt leiab filosoof Kristján Kristjánsson (2006: 40), et sellisel juhul kasvatame me lastest pelgad imitaatorid. Nii käsitleme lapsi kui tühjasid kontosid, kuhu laaditakse peale teatud teadmised, eetilised tuumväärtused ja kellele seatakse ette teatud eeskujumudelid, keda jäljenda. Piirdudes ainult teatud väärtuste õpetamisega ja heade eeskujude ette seadmisega, ei soodusta me kuidagi noorte moraalise autonoomia arengut. Tegu oleks justkui ühesuguste analoogide tootmisega, kes kõik jäljendavad õigeid ja häid eeskujusid.

Kindlasti peaks hariduse eesmärgiks olema see, et lastest kasvaksid täisväärtuslikud moraalsed toimijad, kes suudavad kriitiliselt mõelda ning iseseisvalt mitmesuguseid moraaliseid valikuid teha ja maailmas orienteeruda. Seejuures on oluline rõhutada lastele seda, et moraalsed voorused on iseenesest väärtuslikud, mitte olulised seepärast, et teatud tippportlane neid oma toimimises ja sõnades väljendab. Nii on tähtis, et noored mõistaksid, miks on isiku teatud tegevus väärt jäljendamist.

Tähtis on niisiis see, et ka eeskujust eraldiseisvalt saadaks aru, miks teatud viisil toimimine on iseenesest väärtuslik. Kuid seejuures võtab laste arenemine sellisele tasemele ikkagi teatud aja, ning seejuures on nad oma vahepealsel arenguteel siiski üsna aldis erinevatele välistele mõjutustele. Niisiis isegi kui vanemad ja õpetajad teevad kõik endast oleneva, on võimalik, et lapse moraalne arengutase ei ole veel piisavalt kõrge selleks, et mitte olla mõjutatud prominentsete inimeste ebamoraalsest käitumisest. Nii on oluline, et tippportlased, kes on taolises väljapaistvas positsioonis, teadvustaksid enda mõjukust ja oleksid lastele headeks eeskujudeks.

Siinkohal võib kriitik aga konstrueerida argumendi selle kohta, kuidas tõeliseks moraalseks hariduseks on vajalikud ka halvad eeskujud. Nimelt saaks taolisi halbu näiteid kasutada õppetunnina selle kohta, kuidas mitte käituda. Nii võiksid halvad eeskujud olla hoopis väga kasulikud näited meie lastele ning seega toimiksid nad meta-tasandil hoopis heade näidetena, sest nende põhjal saavad lapsed õppida ja olulisi järeldusi teha. Tuues näite spordimaailma seest, kerkivad esile mitmed suured dopinguskandaalid. Nimelt võiks väita, et näited langenud spordikangelastest (nt Lance Armstrong või Marion Jones) võivad noorsportlasi hoopis positiivselt mõjutada. Kuna nad näevad, mis on juhtunud endiste kangelastega, kes on dopingutarvitamisega vahele jäänud, siis on need individid neile headeks näideteks selles osas, kuidas mitte käituda. Seega võib taoliseid näiteid tuua noorsportlastele hoiatuseks, sest nad näevad kuidas sellised suured dopinguskandaalid on negatiivselt mõjutanud antud dopingutarvitajate edasist karjääri, positsiooni oma spordiala ajaloos, mainet ning ka lähedasi inimesi. Seega võiksid antud negatiivsed näited potentsiaalselt toimida kui positiivsed näited selles osas, miks mitte kasutada taolisi lubamatuid võtteid.

Seejuures tuleb jällegi arvestada laste ja noorte moraalset arengutaset. Kas lapsed on ikka võimelised täielikult vastutama oma käitumise eest ning kas nad on võimelised täiel määral aduma oma tegudega kaasnevaid tagajärgi ja potentsiaalseid ohte? Me võime lastele neid asju küll õpetada ja teha kõik endast oleneva selleks, et nad suudaksid kriitiliselt mõelda ja iseseisvalt moraalsete valikuid teha, kuid seejuures võivad lapsed praktikas ikkagi antud halbu eeskujusid jäljendada. Näiteks võib antud dopingujuhtumi puhul noorsportlane ikkagi arvata, et tema lihtsalt on osavam ega ei jää dopingu tarvitamisega vahele, ning hakata seega antud näidete eeskujul ikkagi keelatud aineid tarbima. Nii on oluline, et lapsed puutuksid reaalsuses siiski võimalikult vähe kokku taoliste halbade eeskujudega. Alternatiivina sellele, et kasutada halbu

eeskujusid õppetundidena, peaksime hoopis arendama lastes moraalset ettekujutusvõimet. Haridusfilosoof Thomas Linckona (1992: 208) definitsiooni järgi on tegu võimega näha oma käitumise tagajärgi, tulemusi. Nii peab lastel aitama ette kujutada teatud ebamoraalseid tegevusi, aitama neil aru saada, et nendega võivad kaasneda negatiivsed tagajärjed ning kahju teistele isikutele. Samuti võib tuua esile mitmesuguseid näiteid fiktsionaalsest maailmast. Spordistaarid, kes on lastele aga tihtipeale suurteks iidoliteks, peaksid neile andma head eeskujuni spordiareenil kui ka selle väliselt.

Niisiis olen antud peatükis argumenteerinud, et tippportlastel on moraalne kohustus käituda jäljendusväärvalt, s.t. olla teistele headeks eeskujudeks. Nii on tippportlastel võrreldes tavainimestega lisapõhjus moraalseks toimimiseks tulenevalt sellest, et nad on eeskujuni positsioonis – nende käitumist jäljendatakse ja nende poolt propageeritud väärtusi jms võetakse omaks rohkem kui tavainimeste tegutsemist.

Siinkohal võib aga tekkida küsimus, kas tippportlased on antud juhul kuidagi erilised? Kas antud peatükis esitatud argument kehtib ainult tippportlaste kohta? Kas näiteks tuntud muusikud, näitlejad, poliitikud või ärijuhid ei või omada sarnast eeskujuni staatust? Juhul, kui see on nii, kas siis ei peaks antud argument ka nende puhul täpselt samamoodi kehtima? Nii nagu peatüki alguses esile toodud näited kinnitavad, on lisaks tippportlastele taolises mõjukas positsioonis ka teised meedia ja ühiskonna kõrgendatud huviorbiidis olevad isikud. Seega on ka teised väljapaistvad avaliku elu tegelased paljudele inimestele eeskujudeks. Nii väidan, et antud argument kehtib *prima facie* kujul kõikide isikute kohta, kes on eeskujud. Ehk esmapilgul ja üleüldises plaanis on kõikidel inimestel, kelle käitumist jäljendatakse rohkem kui tavaliste inimeste käitumist, moraalne kohustus käituda jäljendusväärvalt. Niisiis peaksid kõik meedia ja ühiskonna kõrgendatud huviorbiidis olevad isikud (sh poliitikud, kuulsad lauljad, näitlejad, tippportlased jne) oma mõjukust aduma ja seda parimal võimalikul viisil rakendama. Kuid seejuures ei saa eirata asjaolu, et teatud professionidel võivad olla oma eripärad, millest võivad omakorda tingitud olla erandid ka nende moraalses kohustuses ning nende ulatuses. Kuna antud töö kuulub spordieetika valdkonda, siis on eeskujuni olemise kohustus täpsemalt vaatluse all just tippportlaste näite läbi. Seega saan esitada kindlaid väiteid ainult tippportlaste kohta. Kuid nagu juba mainitud, siis suures plaanis kehtib antud argument kõikidele individidele, kes omavad ühiskonnas taolist prominentset ja mõjukat positsiooni.

2. Spordi olemusest tulenev lisapõhjus moraalseks toimimiseks

Käesolevas peatükis on antud töö uurimisküsimus – *kas tipp sportlastel on rohkem põhjust moraalselt toimida kui tavainimestel?* – vaatluse all lähtuvalt spordi olemusest. Täpsemalt, käsitlen tunnustatud spordifilosoofi Robert L. Simoni poolt teoses *Fair Play: The Ethics of Sport* (2015)² esitatud argumenti. Nimelt väidab autor, et tipp sportlaste eriline põhjus moraalseks toimimiseks võib tuleneda ka spordi enda loomusest, täpsemalt spordi sisemisest moraalist. Nii rõhutab Simon spordi ja moraali eripärast suhet, millest tulenevalt peaksid antud ala professionaalid sarnaseid moraalseid väärtuseid kandma ka teistes elusfäärides ning seeläbi omama rohkem põhjust moraalseks tegutsemiseks võrreldes tavainimestega. Seejuures on autor antud argumenti esitanud visandlikul kujul ning ütleb oma tõekspidamiste kohta järgnevat:

Kuigi need ettepanekud vajavad täielikumat tuge võrreldes sellega, kuidas nad on siin esitatud, ning on mõeldud pigem kutsena järelemõtlemiseks kui otsustava argumentina, siis võivad nad ikkagi omada piisavat tugevust näitamaks, et väide tipp sportlaste erilistest moraalistest kohustustest on tõsiselt võtmist väärt. (*Ibid.* 236)

Järgnevalt ongi antud peatüki raames kavas analüüsida ja edasi arendada Simoni algupärast argumenti. Seejuures taandan Simoni argumenti lõppkokkuvõttes integriteediküsimuseks ning väidan, et tipp sportlastel kui professionaalidel ja spordi kui praktika esindajatel on võrreldes tavainimestega rohkem põhjust moraalne olla ka teistes elusfäärides tulenevalt personaalse integriteedi olulisusest.

2.1 Simoni argument

Sarnaselt esimeses peatükis argumenteeritule leiab ka Simon, et tipp sportlastel on võrreldes tavainimestega rohkem põhjust moraalselt toimida, kuna neil on moraalne

² Tegemine on antud teose neljanda väljaandega, mille kaasautoriteks lisaks Robert L. Simonile on ka Cesar R. Torres ja Peter F. Hager. Seejuures nimetan antud argumenti vaid Simoni argumentiks seepärast, et ka varasemates väljaannetes on see argument esitatud täpselt samal kujul. Näiteks teose teise väljaandes *Fair play: the ethics of sport* (2004), mille ainuautoriks on Robert Simon, on lehekülgedel 211–214 seesama argument esitatud pea täpselt samal kujul, ainsaks erinevuseks on see, et hilisemas väljaandes on ühe lisanäitena toodud esile ka tipp golfari Tiger Woodsi ebamoraalne tegutsemine spordiareeniväliselt. Niisiis leian, et antud argumenti võib ainuisikuliselt omistada Robert L. Simonile.

kohustus anda teistele, seejuures eriti lastele, head eeskju. Kuid ühtlasi leiab ta, et ehk võib isegi olulisema põhjuse, miks tipp sportlastel on lisapõhjus moraalseks toimimiseks spordiareeniväliselt, leida spordi kui parktika enda seest. Selleks eriliseks motivaatoriks on tema järgi spordi ja moraali eripärane suhe. (*Ibid.* 235)

Kuid millisel kujul on sport ikkagi seotud erinevate väärtuste ja moraaliga? Kujutelgem, et indiviid x väidab end olevat täielikult pühendunud tennisemängule. Kuid seejuures ei pea ta vajalikuks ei igapäevaselt harjutada, ületada oma nõrkusi, analüüsida oma vastaste mängustiili ega edenda omaenda taktikalisi oskusi. Kindlasti ei saa me väita, et indiviid x on tegelikult ja tõeliselt pühendunud spordile kui praktikale. Taoline näide aitab ilmestada asjaolu, et sport ei ole väärtusvaba parktika – spordil on oma sisemine moraal.

Niisiis nõuab hea sport³ juba eeltingimusena pühendumist teatud väärtustele ja voorustele. Esiteks on kõikidel tipp sportlastel, kes soovivad saavutada sportlikku edu, põhjust tegutseda kooskõlas selliste väärtustega nagu distsipliin, pühendumine ja visadus. Selleks, et spordivõistlus saaks omakorda üldse toimuda, peab atleet austama nii mängureegleid kui ka kaasvõistlejaid. Mängureeglite järgimine on eriti oluline seetõttu, et nende olemasolu teeb spordi kui niisuguse ülepea võimalikuks (vt ka Suits 1973). Lisaks sellele püüdleb iga tõsiseltvõetav tipp sportlane sportliku täiuslikkuse poole, tema jaoks on olulised vastava spordiala standardid ning lähtuvalt ausa mängu eetosest proovib ta sääraseid väärtuseid ka spordiareenil demonstreerida. (Simon *et al* 2015: 222–223) Seejuures leiab Simon (*ibid.* 47), et võistlus on tipp sportdis kõige paremini mõistetud kui vastastikune püüdlus täiuslikkuse poole. Ta kirjeldab oma positsiooni järgnevalt:

[S]pordivõistluse tähtsaim väärtus ei seisne mitte võitmisel, vaid väärilise vastase poolt pakutud väljakutse ületamisel. Selle vaate kohaselt eeldab hea spordivõistlus võistlejate poolset ühist jõupingutust, et esitada üksteisele parim võimalik väljakutse. Kumbki omab kohustust teise suhtes püüda oma parimat. Kuigi vaid üks võib võistluse ja teine kaotab, saavad mõlemad siiski kasu proovides väljakutset ületada. (*Ibid.* 46)

³ Antud töö raames ei käsitle ma spordina nõndanimetatud veresporte, mille hulka kuulub näitkeks ka pokk.

Kõik eelnev ei tähenda muidugi seda, et absoluutselt kõik spordimaailma liikmed jagaksid taolist ühist arusaama spordist. Kindlasti on olemas ka teistsuguseid käsitusi spordist, mis võivad sattuda Simoni omaga konflikti. Kuid tippportlane, kes on otsustanud mitte järgida spordi tuumväärtuseid seisab omakorda väga raske ülesande ees, tõestamaks oma kuuluvust spordimaailma. Näiteks on sportlase poolt üsna absurdne väita, et ta on pühendunud spordile ja võistleb täie tõsiduse juures spordiareenil, kui ta mistahes endale sobival ajahetkel teadlikult mängureegleid rikub või takistab oma konkurendil võistlusareenile jõudmast.

Kuna sport oma parimal kujul eeldab teatud väärtuste omaksvõtmist, siis tippportlased väljendavad oma töös spordi sisemist moraali või vähemalt jätavad meile mulje sellest, et nad seisavad taoliste väärtuste eest spordiareenil. Seejuures rõhutab Simon erilist suhet taoliste väärtuste väljendamise ja nendest kasusaamise vahel. Ta kirjeldab seda järgnevat:

Kui on olemas spordi sisemine moraal, kus sellised väärtused nagu pühendumus, täiusepüüdlus, ja aus mäng on kesksel kohal, siis tippportlased väljendavad niisuguseid väärtuseid läbi oma mängu ja saavad kasu sellest, et teised võistlejad jäävad truuks neile normidele. Ilma taolise pühendumiseta ei oleks meil häid spordivõistluseid ega ka põhilisi, haruldasi ja seesmiseid hüvesid, mida ta pakub.
(*Ibid.* 235–236)

Niisiis näib Simon väitvat seda, et tippportlane saab spordiareenil spordi sisemist moraali esindades mitmesugusel moel tugevalt kasu. Näiteks teeb taoliste väärtuste järgimine ausa spordivõistluse üleüldse võimalikuks ning lubab sportlastel püüelda mitmete spordile omaste seesmiste hüvede ning seeläbi ka väliste hüvede poole. Tõlgendan Simoni väidet nii, et taoliste kasusaamiste läbi tippportlane justkui kinnitab oma truudust spordi sisemisele moraalile. Nimelt taandub taoline tulu lõppkokkuvõttes ikkagi sellele, et tippportlane esindab spordimaailmas spordile iseloomulikke väärtuseid ja väärtuseid.

Kuid millised need spordi sisemisele moraalile omased alusväärtused üldse on? See, et spordil on oma sisemine moraal, ei tähenda seda, et spordile omased väärtused oleksid vaid sellele kontekstile ainuomased. Sport oma parimal kujul lihtsalt eeldab teatud väärtustest lähtumist. Nii on Simoni (2003: 19) järgi sellised demokraatia alusväärtused nagu – õiglus, ausus ja võrdsus – kesksed ka ausa mängu ideaali puhul.

Nii ei põhine sport mingitel eripärastel väärtustel, vaid hoopis üleüldistel väärtustel, mis võivad spordis ja tavaelus rakenduda erinevalt. Seega peab tippsportlane selleks, et sport saaks üleüldse toimida, omaks võtma ka üldise moraali.

Sport omab seejuures tippsportlase elus keskset positsiooni. Tippsportlase elukutse puhul on tegu väga raske ametiga, mis nõuab sajaprotsendilist pühendumist ning oma igapäevaelu kujundamist selle ümber. Juhul, kui indiviid väljendab teatud praktika sisemist moraali ning kui antud praktika on indiviidi elus kesksel kohal, siis oleks Simoni arusaama kohaselt silmakirjalik õõnestada antud praktika sisemise moraali alusväärtuseid teistes elusfäärides. Nii on Simoni argumendi kohaselt tippsportlane, kes õõnestab spordi sisemise moraali alusväärtuseid teistes elusfäärides, silmakirjalik. (Simon *et al* 2015: 236)

Seega kuna sportlane peab lõppkokkuvõttes ikkagi omaks võtma üleüldise moraali, et sporti parimal kujul esindada, siis oleks silmakirjalik taolistest väärtustest lähtuda vaid spordimaailmasiseselt. Nii näib, et Simoni järgi on silmakirjalikkus selleks fundamentaalseks probleemiks, mille vältimiseks peab sportlane olema moraalne ka spordist väljaspool. Järgnevalt püüangi Simoni argumenti edasi arendada vaadeldes, kas taoline spordi sisemise moraali alusväärtuste õõnestamine on ikka kõige paremini mõistetud silmakirjalikkusena.

2.2 Silmakirjalikkus

Simoni argumendi kohaselt on tippsportlane, kes ei väljenda spordi sisemise moraali alusväärtuseid teistes elusfäärides, silmakirjalik. Kuid siinkohal kerkib küsimus, miks peaks tippatleet samasuguseid või väga sarnaseid väärtusi kandma ka spordimaailmast väljaspool? Asjaolust, et spordil on oma sisemine moraal, ei tulene automaatselt kohustus väljendada spordi sisemise moraali alusväärtuseid ka mujal. Niisiis võib küsida, kas tippsportlane on ikka silmakirjateener, kui ta ei väljenda spordi sisemise moraali alusväärtuseid teistes elusfäärides? Selleks, et antud küsimusele vastust leida, peab esmalt selgitama, mida me silmakirjalikkuse all üldjuhul silmas peame ja keda silmakirjateenriteks nimetame.

Silmakirjalikkus on meie kultuuriruumis pea igapäevaselt kasutatav mõiste, ning tegu on ka ühe olulisema terminiga meie moraaalisõnavaras. Kuid vaatamata sellele,

on antud terminit üsna keeruline ühe konkreetse ja kõikehõlmava definitsiooniga määratleda. Filosoofilises kirjanduses on seda mõistet tihtipeale seostatud ka selliste mõistetega nagu pettus, teesklus, enesepettus, tahtejõuetus, ebajärjekindlus jms. Seejuures eristavad mitmed autorid nii erinevaid silmakirjalikkuse vorme (vt ka Crisp ja Cowton 1994) kui ka silmakirjateenrite tüüpe (vt ka Bell 2013a, 2013b). Niisiis võib silmakirjalikku käitumist tõlgendada mitmel erineval moel ning seejuures võib silmakirjalikkuse moraalne staatus olla erinevate juhtumite puhul ka isesugune. Laias laastus võib silmakirjalikku tegutsemist kirjeldada aga järgnevate Christine McKinnoni (2005: 399–400) poolt lausunud sõnadega:

Silmakirjalik tegutsemine kätkeb endas teatud laadi ebakõla selle vahel, mida individ teeb ja mida ta soovib, või selle vahel, mida ta propageerib kui eesmärki mis on väärt püüdlemist ja mida tegelikkuses väärtustab.

Niisiis on silmakirjalikkuse juures üheks keskseks elemendiks vasturääkivus, ebakõla – taoline lahknevus võib ilmuda näiteks indiviidi tõeliste uskumuste ja tema reaalse tegutsemise vahel, indiviidi poolt kõneldu ja tehtu vahel, või selles, kui individ ühes olukorras tõepoolest hoolib teatud väärtustest, kuid teises olukorras neid samu väärsusi õõnestab. Järgnevalt vaatlen filosoofilises kirjanduses esitatud peamiseid silmakirjalikkuse tüüpe, ning toetudes nendele tõlgendustele, püüan lahti mõtestada seda, millisele silmakirjalikkuse tüübile võiks vastata Simoni poolt kirjeldatud tippSPORTlane.

Tavaarusaama kohaselt on süüdistus silmakirjalikkuses üsna tõsine asi, näiteks ei sooviks enamik meist personaalset silmakirjasüüdistust või seda, et meie lähiringkonda kuuluksid inimesed, keda võiks antud tunnusega iseloomustada. Nii on ilmselt ka meie keelelise intuitsiooni kohaselt silmakirjateener ennekõike moraalselt korrumpeerunud egoist, kes soovib teadliku kavatsusega teisi petta, et oma isiklike huve edendada. Taolisele arusaamale vastavad ka filosoofiamaaastikul kõige klassikalisemad ja kõige algsemad käsitlused silmakirjalikkuse kontseptsioonist (vt ka Kittay 1982 ja McKinnon 1991). Selliseid silmakirjateenreid on Macalester Bell (vastavalt 2013: 120 ja 2014: 275) näiteks nimetatud teadlikeks silmakirjateenriteks (ingl. *knowing hypocrites*) või selgesilmseteks silmakirjateenriteks (ingl. *clear-eyed hypocrite*). See, mis antud silmakirjatsejaid iseloomustab, on tahtlik, teadlik ja aktiivne teesklus. Sageli on taoliste persoonide jaoks ülioluline nende maine, see kuidas nad

teistele indiviididele näivad ning mida neist arvatakse. Nii on taoliste silmakirjateenrite eesmärgiks näida paremana, moraalsemana kui nad tegelikkuses on. Bell (2013: 120) ütleb taoliste silmakirjateenrite kohta järgnevat:

Indiviid, kes näitab teadlikult üles silmakirjalikkust, on kujundanud „avaliku mina“, mis erineb tema privaatsest isikust. Tulenevalt taolisest teravast lõhest silmakirjateenri avaliku ja privaatse mina vahel, on võimatu, et teadlik silmakirjateener väärtustab puhtsüdamlikult seda, mida ta näib hindavat.

Niisiis iseloomustab taoliseid silmakirjateenreid see, et nad teadlikult näitavad end teatud moraalistandardite, -normide raames paremas valguses, ning seeläbi saavad nad tihipeale osaks kiitusest, mida nad tegelikkuses ei vääri. Teadlik silmakirjateener on niisiis isik, kes petab või teeskleb seoses oma tegelike motiividega, ning sageli teeb ta seda läbimõeldult ja suure edukusega. Seejuures on Eva Feder Kittay (1982: 283) näiteks taolist silmakirjaliku indiviidi nimetanud täiuslikuks või perfektseks silmakirjateenriks ning Christine McKinnon (1991: 323) professionaalseks või edukaks silmakirjateenriks.

Spordimaailma seest võib ilmselt taolise tõelise silmakirjateenri näitena esile tuua endise tippjalgratturi ja dopingupetise Lance Armstrongi juhtumi. Nimelt teeskles antud indiviid edukalt pea kümnendi, et hoolib spordist kui praktikast ning selle sisemistest väärtustest, kuigi tegelikkuses ta hoopis ekspluateeris spordi sisemist moraali ning manipuleeris ülemaailmse spordipublikuga. Siinkohal on aga oluline märkida seda, et antud juhtum ei ole kooskõlas Simoni poolt esile toodud tippportlase näitega. Kui Armstrong ei hoolinud spordi sisemisest moraalist absoluutselt ning vaid näiliselt väljendas sellele omaseid väärtuseid, siis Simoni argumendis figureeriv tippportlane tõepoolest väärtustab ja hoolib spordist kui praktikast. Nimelt järgib antud tippatleet spordi sisemisele moraale omaseid väärtuseid spordimaailmas, ning seega ei saa me öelda, et tema puhul on tegu nõndanimetatud tõelise silmakirjateenriga. See, mis antud juhtumi puhul küsimusi tekitab, on indiviidi käitumismustris nähtav ebakõla spordiareenil ja sellest väljaspool tehtu vahel. Nimelt kui tippportlane tegutseb teistes elusfäärides ebamoraalselt, võib tekkida küsimus, kas antud atleet mitte ei õnesta selliseid spordi sisemise moraali alusväärtuseid nagu õiglus, vabadus ja võrdsus? Nii on käsitletava juhtumi puhul probleemiks ebakõla selle vahel, mis toimub spordimaailmas ja sellest väljaspool, kuid seejuures ei saa me öelda, et tippportlane

üleüldse ei hooliks spordile omastest väärtustest ega hindaks selle standardeid. Nii ei saa ka väita, et käsitletav tippportlane oleks teadlik või täiuslik silmakirjateener.

Kui teadlikud silmakirjateenerid ei hooli tegelikult üldse väärtustest, mida nad näitavad end kandvat, siis näiteks tahtejõetu silmakirjateeneri (ingl. *weak-willed hypocrite*) jaoks on mitmesugused väärtused ja normid küll olulised, kuid kuna tema tahtejõud pole piisav, siis ei suuda ta ise nende moraalnormide kohaselt toimida. Seejuures on antud silmakirjateener ise taolise kooskõla puudumisest täielikult teadlik. (Bell 2013a: 275) Ilmselt kõige klassikalisem näide taolisest silmakirjatsejast on manitseva suitsetaja näide. Nimelt võivad nikotiinisõltlased meid hoiatada suitsetamise eest ja rääkida sellest, kui kahjulik on antud tegevus tervisele, kuid seejuures jätkavad nad ise suitsetamist. Taoline silmakirjateener teab, et tegu on pahega, kuid vähese tahtejõu tõttu ei suuda ta ise oma õpetust järgida. Nii on võimalik, et individid manitseb mingi asja eest, olles ise samal ajal täiesti teadlik sellest, et ta ise ei suuda neid samu, enda poolt kuulutatud tingimusi täita – ta tunnistab iseenda nõrkust ja silmakirjalikkust, ega varja seda sugugi. Tahtejõuetu silmakirjateeneri puhul on taaskord tegu silmakirjatseja tüübiga, mis ei tundu vastavat Simoni tippportlase näitele. Mõtelgem näiteks Barkley karakterile Wellmani dialoogis – tema argumenteeris, et tippportlased ei pea spordiväliselt hästi käituma. Seejuures ei paista tema puhul tegu olevat tahtejõu puudumisega, vaid ikkagi sellega, et ta ei näe põhjust spordimaailmaväliselt moraalselt toimida. Nii leian, et tippportlased siiski ei vasta tahtejõuetu silmakirjateeneri kirjeldusele.

Niisiis võib senise käsitluse põhjal väita, et antud tippportlane ei ole teadlik ega ka tahtejõuetu silmakirjateener. Siinkohal tuleb aga täheldada seda, et antud juhtum on tõeliselt erakordne. Nimelt hoolib Simoni poolt kirjeldatud tippportlane tõepoolest spordi sisemisest moraalist, kuid seejuures ei jää tema hoolivus pelgalt sõnade või seesmiste tunnete ja uskumuste tasemele. Tippportleel reaalselt järgib ja väljendab spordile omaseid väärtuseid ja väärtuseid spordiareenil tegutsedes. Seega näitab ta ka läbi oma tegude, et ta tõesti hoolib spordist kui praktikast ning sellele omastest väärtustest. Spordimaailma piires ei tuvasta me niisiis mitte mingisugust ebakõla sportlaste väärtuste ja käitumise vahel. Kuid astudes spordiareenilt kõrvale, siis täpselt seesama atleet võib läbi oma ebamoraalse käitumise õõnestada spordil sisemise moraali alusväärtuseid. Niisiis ilmneb selge ebajärjepidevus tippportlase käitumises – ühelt poolt näitab ta üles truudust spordi sisemise moraali suhtes, kuid teises

olukorras õõnestab neid samu või väga sarnaseid väärtuseid. Oletades, et tippspordlane tõepoolest õõnestab spordi sisemise moraali alusväärtuseid väljaspool spordiaareeni ebamoraalselt käitudes, võib siiski küsida, kas tegu on ikkagi silmakirjaliku teguviisiga? Seda seepärast, et spordiareenil tundub antud tippspordlane täiesti siiralt spordile omaseid väärtuseid järgivat. Selleks, et näidata, miks antud ebakõla sportlase tegutsemises võib tunduda problemaatiline ja silmakirjalik, on vaja järgnevalt vaadelda teistsuguseid silmakirjalikkuse juhtumeid. Nendeks potentsiaalseteks silmakirjatseja tüüpideks on teadmatu (ingl. *unknowing hypocrite*) ja erandit otsiv silmakirjateener (ingl. *exception-seeking hypocrite*).

Macalester Bell eristab oma teoses *Hard Feelings: The Moral Psychology of Contempt* (2013b) teadlikku silmakirjateenrit teadmatust. Belli järgi on teadmatu silmakirjateener enesepettuse ohver. Antud isik arvab, et ta väärtustab teatud norme, standardeid, voorusi ja ideaale, kuid tegelikkuses ei suuda ta neile reaalsuses sellisel kujul vastata. See ei tähenda, et antud isik üleüldse ei hooliks nendest väärtustest, vaid ta lihtsalt ei väärtusta neid nii puhtsüdamlikul kujul kui ta arvab end neid väärtustavat. (*Ibid.* 121) Niisiis omab taoline teadmatu silmakirjatseja iseendast moonutatud pilti ning võib ekslikult arvata, et ta on moraalsem kui ta tegelikkuses on.

Lisaks Bellile on ka filosoofid Roger Crisp ja Christopher Cowton artiklis *Hypocrisy and Moral Seriousness* (1994) seisukohal, et silmakirjalikkus kui niisugune ei eelda ilmtingimata seda, et individid peaks ise olema oma säärasest tegutsemisest teadlik, ning mitte kõik silmakirjalikkuse juhtumid ei sisalda endas teeskuse elementi. Autorid toovad esile näited ülehoolitsevast isast ning manitsevast õpetajast. Esmalt, kujutelgem muidu täiesti eeskujulikku isa, kes manitseb teisi lapsevanemaid seetõttu, et nad on üleliia hoolitsevad ja kaitsvad oma laste suhtes. Kuid samal ajal ei pane seesama isa tähele seda, et ta käitub ise täpselt samavõrd ülehoolitsevalt omaenda laste suhtes. Antud lapsevanem ei ole teadlik enda võimalikust veast ning seejuures puudub tema tegutsemises ka igasugune tahtlik teesklus. Teiseks, mõtelgem õpetaja peale, kes alatihhti räägib oma õpilastele, et ei ole ilus oma käsi pükste taskus hoida, sest taoline tegutsemine jätab individist lohaka mulje ning rikub riideid. Kuid samal ajal hoiab ta ise oma käsi pidevalt pükste taskus. Nii on näha ilmselget ebakõla õpetaja sõnades ja tegudes. Kuigi taoline kokkusobimatus on ilmselge, on siiski võimalik, et õpetaja lihtsalt ei ole teadlik ning ta ei pane tähele, et tal endal on seesama halb hajumus, mille eest ta oma õpilasi hoiatab. (*Ibid.* 344–345) Niisiis osutavad taolised

näited sellele, et vastuolu meie sõnade ja tegude vahel võib meile endalegi mõningal juhul tulla väga suure üllatusena, sest me lihtsalt ei pane taolist ebakõla ise tähele.

Leian, et me ei saa sugugi öelda, et vaatluse all olev atleet üldse ei hooliks spordist ja tema sisemisest moraalist, kuid on võimalik, et ta ülehindab oma truuduse ulatust. Nimelt on mõeldav, et tema poolehoid spordi sisemise moraali alusväärtuste suhtes pole niivõrd vankumatu, kui ta ise võis esmapilgul uskuda. Ehk on taoline pühendumus tema jaoks siiski reaalselt piiritletud spordimaailmaga. Kuid seejuures võib ta ise arvata, et ta väljendab ja järgib sarnaseid väärtusi ka teistes elusfäärides, kuid tema tegutsemine näitab, et tegu on siiski vaid teatud määral avalduva pühendumisega. Niisiis võiks tõlgendada säärast juhtumit nõnda, et antud tippportlane on teadmatu silmakirjateener, kuna ta petab iseennast seeläbi, et arvab end olevat moraalsem kui ta tegelikkuses on.

Kuid seejuures on tegu vaid ühe võimaliku tõlgendusega antud juhtumist. Täiesti mõeldav on ka taoline käsitlus, mille kohaselt tippportlane väärtustab teatud norme ja standardeid, kuid leiab, et ta ise ei pea nende kohaselt käituma. Nimelt võib tippportlane arvata, et kuna ta on sportlasena ühiskonnale juba piisava panuse andnud, siis ei pea ta spordiareeniväliselt enam spordi sisemise moraali alusväärtuseid järgima. Nii seab tippportlane endale topeltstandardid – spordimaailmas pühendub täielikult antud valdkonna väärtustele, normidele ja standarditele, kuid väljaspool spordimaailma ei pea ta taolist pühendumist vajalikuks. Seejuures ei pruugi taolise erandi tegemine piirduda vaid üksikindiviidi endaga. Nimelt võib tippportlane arvata, et taoline erand laieneb kõikide sportlastele üldiselt. Nii leiab taoline tippatleet, et ta ise ja tema kaaskolleegid on ühiskonnale juba piisava panuse andnud läbi oma sportlaskarjääri, ning seepärast on neile teatud erandid ka lubatud.

Taolisele tõlgendusele võiks vastata kõige sobivamalt Macalester Belli poolt artiklis *The Standing to Blame: A Critique* (2013a) esile toodud silmakirjalikkuse tüüp – erandit otsiv silmakirjateener. Selline silmakirjateener peab sarnaselt tahtmatule silmakirjateenrile tõepoolest lugu mitmetest väärtustest, normidest ja ideaalidest. Lisaks sellele on ta ka kindel, et ta reaalselt käitub nende standardite kohaselt. Kuid tegelikkuses ta siiski ei järgi neid väärtuseid, mida ta usub end järgivat. Bell kõneleb erandit taotlevast silmakirjateenerist järgnevalt:

Sellist tüüpi silmakirjateener tõesti hoolib moraalistandarditest ning tunneb täiesti siiralt tugevaid tundeid nende suhtes, kes käituvad valesti. Kuid sellest hoolimata osaleb ta ise samasuguses käitumises, mida ta kritiseerib, ning peab enda käitumist seejuures moraalselt õigustatuks. Niisiis, näiteks võib ta hukka mõista petised ja siiralt uskuda, et pettus on vale, kuid juhul kui ta ise pettuses osaleb, siis näeb ta oma tegevust kui miskit, mis on talle lubatud. (*Ibid.* 276)

Niisiis tundub, et taoline silmakirjateener näib arvavat, et tema olukorras on erandi tegemine õigustatud. Nimelt omab ta väära uskumust, et temale endale need standardid, mida ta üldjuhul oluliseks peab ei kehti. Sarnaselt teadmatu silmakirjateeneriga võib ka antud juhtumi puhul tuvastada enesepettuse elemente. Kui teadmatu silmakirjateener petab iseennast seeläbi, et arvab end väljendavat väärtusi, mida tegelikkuses ei esinda, siis erandit otsiva silmakirjateeneri enesepettus seisneb selles, et ta omab väära uskumust, et talle endale need normid ja väärtused teatud situatsioonides ei kehti. Seega kehtestab taoline silmakirjateener iseendale (ja oma kolleegidele) topeltstandardid. Bell (2013a: 276) ütleb taolise silmakirjateeneri kohta järgnevat: *Ta siiralt süüdistab teisi, pidades ennast samal ajal täiesti süütuks.* Nii võib taoline indiviid teiste ebamoraalset käitumist tugevalt laita, kuid iseenda ebamoraalses tegevuses ta probleemi ei näe. Niisiis võiks antud juhtumit tõlgendada sellisel kujul, et teatud juhtumitel loovad invidiidid isendale (ja oma kolleegidele) moraalsed erandeid, mis põhinevad vääral normatiivsel uskumusel. Seejuures on võimalik, et sealhulgas kuuluvad taoliste isikute sekka ka mõningad tippspordlased, kes ei järgi spordimaailmaväliselt tippspordile omaseid alusväärtuseid, pidades samal ajal neid väärtuseid tegelikult ikkagi olulisteks.

Eelpool välja toodud silmakirjalikkuse definitsioonile tuginedes, on siinkohal paslik esile tuua need ebakõla tasandid, mis ilmnevad antud silmakirjalikkuse tüüpide puhul. Seda seepärast, et näidata vastava tüpologia ühisjoont. Esiteks, teadliku silmakirjateeneri puhul ilmneb ebakõla indiviidi tõeliste väärtuste ning nende väärtuste ja tegude vahel, mida ta teiste ees näitab. Tema puhul on tegu silmakirjalikkuse etaloniga, kes soovib end näidata teiste ees paremas valguses, kui ta tegelikkuses väärt on. Tahtejõetu silmakirjateeneri puhul avaldub säärane dissonants indiviidi väärtuste ja tema tegude vahel, ning seejuures pole tähtis, kas taolisi tegelike väärtustega mittekooskõlas olevaid toiminguid tehakse teiste nähes või mitte. Nimelt võib tahtejõuetu silmakirjateener midagi siiralt väärtuslikuks pidada ning selle eest

isegi kõnelda, kuid tahtejõu puudumise tõttu ei käitu ta reaalsuses oma väärtustega kooskõlas. Ka teadmatu silmakirjateenri puhul ilmneb ebakõla väärtuste ja tegude või reaalsuses väljanäidatud väärtuste vahel. Tema puhul tuleneb see enesepettusest – ta arvab ekslikult, et ta väljendab oma tegudes teatud norme, standardeid, voorusi ja ideaale. Erandit otsiva silmakirjateenri puhul ilmneb aga ebakõla nende normide vahel, mida ta seab iseendale (ja oma kolleegidele) ning mida ta teistelt ootab. Nii väljendub säärane dissonants topeltstandardites.

Siinkohal võib aga seda kahtluse alla, kas kõiki taolisi vasturääkivuse juhtumeid on adekvaatne nimetada silmakirjalikkuseks. Teadliku silmakirjateenri kui kõige klassikalisema silmakirjatseja puhul on üsna ilmselgelt tegu silmakirjalikkuse etaloniga. Kuid tahtejõetut silmakirjateenrit võiks ehk lihtsalt nimetada tahtejõuetuks indiviidiks, ning teadmatuid silmakirjateenreid ja erandit otsivaid silmakirjateenreid võib pidada hoopis enesepettuse ohvriteks selle asemel, et neid nimetada silmakirjateenriteks. Kuid vaatamata sellele, kas me määratleme kõiki antud juhtumeid silmakirjalikkusena või mitte, leiame nende kõikide puhul siiski ühe selge läbiva sarnasuse. Nimelt puudub kõikidel vastavatel indiviididel integriteet. Filosoofilises kirjanduses seostataksegi integriteedi puudumist tihtipeale silmakirjalikkuse, ebasiiruse, tahtejõuetuse ja enesepettusega (vt ka Taylor 1981, 1985 ja McFall 1987).

Niisiis leian, et selle asemel, et vaadelda Simoni argumendi keskse probleemina silmakirjalikkust, peaks antud küsimusele lähenema hoopis integriteedispetsiifiliselt. Nii leian, et selleks põhjuseks, miks tippsportlane peaks spordi sisemise moraalile omaseid väärtuseid järgima ka spordiareeniväliselt, on integriteedi omamine. Seega käsitlen edaspidi Simoni poolt kirjeldatud sportlast kui indiviidi, kellel puudub integriteet, ning näitan, miks on integriteedi omamine väärtuslik nii iseenesest kui ka vahendina, ning miks on seetõttu tippsportlastel võrreldes tavainimestega lisapõhjus moraalseks toimimiseks.

2.3 Integriteet

Niisiis võib väita, et tippsportlane, kes spordimaailmas küll järgib antud praktikale omaseid väärtuseid, kuid väljaspool selle piire taolisi alusväärtuseid oluliseks ei pea, on oma tegutsemises ja väärtustes ebajärjepidev, ning seega pole ta oma isiksusega terviklik – tal puudub integriteet. Kuid siinkohal võib küsida, kas antud juhtumi puhul

on ikkagi tegu integriteedi puudumisega? Nimelt näib, et tippportlane siiski omab teatud määral integriteeti, sest vähemalt oma professioni siseselt tundub ta olevat täiesti truu mitmesugustele olulistele väärtustele, normidele ja standarditele. Tõsi, käsitletav tippportlane tõepoolest omab teatud laadi integriteeti – professionaalset integriteeti. Taolist integriteedikontseptsiooni on selgitatud järgnevalt:

Professionaalne integriteet ei seisne selles, et indiviid jääb iseendaks, see seisneb laias laastus selles, et jäädakse truuks oma professioni fundamentaalsele rollile ja iseloomule – tema printsiipidele, väärtustele, ideaalidele, eesmärkidele ja standarditele. (Cox *et al* 2003: 104)

Niisiis on professionaalse integriteedi puhul tegu lokaalse integriteediga, s.t. et see on piiratud konkreetse sotsiaalse rolliga, milleks antud juhul on tippportlase amet (Musschenga 2002: 191). Nii on ka käsitletaval tippportlasel olemas spetsiifiline integriteet spordimaailmas – ametiväärikus, mis seisneb selles, et ta järgib spordi kui praktika mängureegleid, väärtuseid, norme, standardeid ja ideaale. Kuigi integriteeti võidakse omistada ka indiviidi elu mitmesugustele osadele või aspektidele (nt professionaalne, poliitiline, intellektuaalne või kuntsipärane integriteet), siis moraalifilosoofilistes aruteludes on klassikaliselt kõige enam tähelepanu pälvinud ikkagi integriteet, mis puudutab indiviidi üleüldist iseloomu. Seejuures ei viita ka Simon mitte professionaalsele integriteedile, mis on piiratud konkreetse rolliga, vaid hoopis personaalsele integriteedile. Tegude on globaalse kontseptsiooniga, mis kehtib indiviidi kõikides elusfäärides – eeldades, et indiviid järgib teatud väärtusi oma elus tervikuna.

Kuid milles seisneb taolise üleüldise integriteedi väärtus? Mis on see integriteedispetsiifiline kahju, mis võib saada tippportlasele omaks juhul, kui ta õõnestab spordi sisemise moraalil alusväärtuseid spordiareniväliselt? Selleks, et selgitada integriteedi olulisust, peab näitama selle tähtsust ilma taandamata seda moraalile. Tõsi, antud tippportlase juhtumi puhul on integriteedi aluseks olevad väärtused küll moraalsed väärtused, sest sport on iseenesest moraalne praktika. Kuid selline selgitus ei näitaks meile aga integriteedi enda olulisust ega annaks sportlastele lisapõhjust moraalseks toimimiseks. Lisaks sellele, on meil kõigil põhjus igapäevaelus moraalselt toimida. Nii on selleks, et näidata, miks on tippportlastel lisapõhjus moraalseks käitumiseks, vaja vaadata sügavamale atleetide karakterit ja identiteeti määravatesse tunnusoontesse. Võttes integriteedi aluseks mõne moraalivälise

väärtuse, näiteks truuksjäämise esteetilistele väärtustele, saame küsida – miks oleks halb, kui indiviid ei jää oma väärtustele truuks? Või miks on oluline, et isik jääks läbivalt truuks esteetilistele väärtustele? Selleks, et vastata antud küsimustele ning näidata esmalt, mis on integriteedi puudumises või ebajärjepidevuses halba, ning teisalt, miks on integriteedi omamine oluline, tuleks selgitada integriteedi seost meie identiteediga. Niisiis põhjendan integriteedi olulisust antud töös seeläbi, et integriteet on identiteedi hoidmiseks keskse tähtsusega.

Identiteedipõhise integriteedikäsituse ilmselt kõige tuntum esindaja on filosoof Bernard Williams. Tema arusaama kohaselt seisneb integriteet oma karakterile truuks jäämises. Iseloomu või karakteri omamine tähendab omakorda aga seda, et indiviid omab teatud projekte või väärtusi, millele ta on pühendunud. (Williams 1981: 5, 14)

Kuid mõeldes kasvõi iseenda elu peale, siis võime tihtipeale avastada end kohustusete, huvide või mitmesuguste projektide ja väärtuste eest, mis võivad teineteisega vastuollu minna. Nii tekib küsimus, et kui indiviid võib omada mitmesuguseid erinevaid kohustusi, mis seejuures võivad teineteisega olla vastuolus, siis kuidas saab ta integriteeti üleüldse omada või selle poole püüelda? Siinkohal on aga oluline eristada identiteeti määravaid kohustusi (ingl. *identity-conferring commitments*) tühistatavatest kohustustest (ingl. *defeasible commitment*). John Kekes (1983: 514), kes tõi taolise eristuse esile, väidab, et kui esimesed kohustused on indiviidi identiteedi seisukohalt fundamentaalsed, siis viimased ei oma meie identiteedi juures määravat rolli. Filosoof Gabriele Taylor (1985: 131) on taoliste tühistatavate kohustuste kohta öelnud järgenvat: *Nad ei panusta indiviidi identiteeti ja seega ei ole kuidagi seotud tema integriteedi omamise või puudumisega*. Niisiis konfliktsituatsiooni korral loobume just nendest kohustustest ja projektidest, mis satuvad vastuollu indiviidi kõige tähtsamate kohustuste ja projektidega – tema identiteediga. Mõtelgem kasvõi Bernard Williamsi (2005: 97–98) tuntud näitele keemik Georgist. Nimelt omab Georg doktorikraadi keemiavaldkonnas, lisaks on tema puhul tegu lapsevanema ja abikaasaga ning samas ka patsifistiga. Seejuures on Georg töötu ning talle pakutakse tööd keemialaboris, kus ta peaks kaasa aitama keemiarelva arendamisele. Georg aga loobub antud pakkumisest, sest ta on sajabrotsendiliselt sõjavastane. Nii peab ta antud juhul oma identiteeti määravaks kohustuseks just truuksjäämist patsifismile. See omakorda ei tähenda, et ta ei saaks teistsuguses olukorras pühenduda keemiale (mis pole seotud sõjandusega) või oma perekonna eest hoolitsemisele, olles samal ajal

endiselt patsifist. Lihtsalt taolises ilmselges konfliktsituatsioonis ei saa ta lõpuni kõigele pühenduda ning seega jääb ta truuks sellele, mida ta peab oma identiteedi seisukohalt kõige olulisemaks. Integriteedi omamine eeldabki niisiis just nendele kohustustele truusjäämist, mis on seotud indiviidi keskse projektiga (ingl. *ground project*). Bernard Williams (1981: 12) selgitab seda järgnevalt:

Indiviid võib suure osa oma elust või teatud osa jooksul omada peamist projekti või teatud projektide kogumit, mis on tihedalt seotud tema olemasoluga ning mis annavad olulisel määral tema elule tähenduse.

Integriteet seisneb niisiis selles, et indiviid jääb truuks just nendele kohustustele, millega ta samastub kõige sügavamal tasandil ning mis on seotud tema elu keskse(te) projekti(de)ga. TippSportlaste puhul võib üsna kindla veendumusega väita, et vähemalt sportlaskarjääri jooksul on (üheks) taoliseks peamiseks projektiks nende elus tippSport ja truusjäämine spordile iseloomulikele väärtustele.

Peamiseks kriitikapunktiks taolisele integriteedikäsitusele on aga see, et see võimaldab indiviididel omada ebamoraalseid identiteeti määravaid kohustusi ja keskseid projekte (vt ka Calhoun 1995). Nimelt ei nõua säärane lähenemine seda, et inimese kesksed projektid oleksid moraalselt kiiduväärsed – nii on võimalik, et isiku identiteeti määravad kohustused on hoopis moraalselt neutraalsed või lausa moraalselt laiduväärsed. Leian, et formaalselt pole selles midagi halba, kui indiviid jääb järjekindlalt oma põhimõtetele ja väärtustele truuks. Nii võib integriteeti võrrelda näiteks julguse ja visadusega, mis vaatamata sellele, et tegu on voorustega, võivad teatud olukordades osutada ohtlikeks. Nimelt on tegu moraalselt neutraalsete voorustega, mida on võimalik kasutada ka halbade eesmärkide saavutamiseks. Kuid see ei tähenda, et antud voorused ise muutuvad pahedeks, viga seisneb ikkagi selles, et isik teeb ise midagi halba. Seejuures ei pea ka identiteeti määravad kohustused olema seotud moraaliprintsiipidega ning senimaani kuni on tegu moraalselt neutraalsetele väärtustele truusjäämisega, ei tohiks taolises integriteedi omamises ka erilist probleemi olla. Mõtelgem kasvõi Williamsi (1981: 23–26) näitele kunstnik Gauguin'ist. Nimelt jättis antud kunstnik⁴ oma perekonna maha, et arendada maksimaalselt oma oskusi ja püüelda täiuslikkuse poole maalikunstnikuna. Enamikule

⁴ Antud näide põhineb küll ajaloolisel isikul Paul Gauguin'il, kuid seejuures ei pretendeeri see ajaloolisele tõele. Seega on antud näite puhul tegu kujuteldava versiooniga antud maalikunstnikust.

inimestele võib taoline tegevus tunduda ebamoraalsena, kuid seejuures ei tähenda see seda, et Gauguin moraali üleüldse ei väärtustanud. Antud olukorras oli lihtsalt tema identiteedi seisukohalt maalimisele pühendumine olulisem väärtus kui selle keskse projektiga konfliktis olev moraalinoõue. Maalimisele ja kunstilisele eneseväljendusele pühendumine on moraalivälised väärtused, kuid seejuures on nad moraalselt täiesti neutraalsed ning seega pole nende poole püüdllemises iseenesest midagi halba. Tõsi, seejuures on võimalik, et teatud olukordades kaalub moraal integriteedi omamise siiski ülesse. Seda ennekõike juhtudel, kui indiviidi identiteeti määravad kohustused või kesksed projektid on iseenesest täiesti ebamoraalsed. Kuid taolist vastuolu ei pruugi siiski tekkida, ning juhul, kui seda ei teki, siis ei ole ka formaalses integriteedis midagi halba.

Niisiis on integriteedi puhul tegu millegi imetlusväärsega ka siis, kui see ei ole seotud moraalsete väärtuste, voorustega (Williams 1981: 49). Mõtelgem kasvõi sellesama Gauguin'i näite peale. Taolises täielikus pühendumises maalikunstile ning oma oskuste ja talendi maksimaalses arendamises on midagi ülimalt imetletavat ja tähendusrikast. Igapäevaeluski austame tihtipeale indiviidi, kes omab meist küll erinevat vaadet, kuid kes seejuures jääb sellele lõpuni truuks, rohkem kui inimest, kes teatud olukorras meiega küll täielikult nõustub, kuid seejuures vahetab pidevalt oma seisukohti ja seda tihtipeale lähtuvalt sellest, kellega ta parasjagu suhtleb.

Kuid miks on ikkagi taolise personaalse integriteedi või terviklikkuse omamine väärtuslik? Esiteks seisneb integriteedi olulisus selles, et see on seotud indiviidi psühholoogilise heaoluga. Ühelt poolt seisneb taoline psühholoogiline heaolu negatiivsete tundmuste (nt häbi) ning pidevate sisemiste konfliktide puudumises, teisalt aga võimaldab meil omada tugevat identiteeditaju ja eneseaustust. Käsitlen esmalt nõndanimetatud negatiivset põhjendust ehk seda, miks on integriteedi puudumine halb ning seejärel pöördun juba positiivsema põhjenduse juurde.

Niisiis on integriteedi puudumine halb seepärast, et fragmenteerunud identiteet võib põhjustada mitmesuguseid sisemisi konflikte. Indiviid, kes omab vasturääkivaid või ebajärjekindlaid kesksed projekte, võib pidevalt sattuda mitmesuguste dilemmade ette. Seda seepärast, et ta ei oma konkreetseid väärtusi ja printsiipe, millega kooskõlas toimida. Seejuures tekitab suutmatus tegutseda lähtuvalt identiteeti määravatest kohustustest meis negatiivseid tundeid. Nimelt kui indiviid on tõepoolest pühendunud teatud kohustustele või projektidele, siis soovib ta ka nende kohaselt toimida. Juhul,

kui ta seda ei tee, võib ta tunda häbi seepärast, et ta ei ole suutnud käituda oma elu tähtsaimate väärtuste kohaselt. Taylor (1985: 134) ütleb taolise häbi kohta järgnevat: Häbitunde korral näib indiviidi mina olevat vähem väärt kui ta arvas, eeldas või kelleks lootis saada; sellised mõtted, lootused või eeldused on nüüd osutunud alusetuteks. Niisiis on häbitunde puhul tegu reaktsiooniga meie identiteedi lõhestatusele. Näiteks kui keemik Georg oleks otsustanud minna laboratooriumisse tööle ning hakanud seal keemiarelva kallal töötama, siis oleks ta ilmselt tundnud häbi seepärast, et ta ei suutnud jääda truuks oma identiteeti määravatele kohustustele. Nii on oluline vältida integriteedi puudumist seepärast, et mitte kogeda sisemisi konflikte ja häbitunnet.

Teisalt, positiivsema põhjenduse alusel, on integriteedi omamine vajalik selleks, et omada tugevat identiteeditunnet. Integriteeti omav indiviid on oma isikus harmooniline – ta kannab endas teatud väärtusi ja printsiipe, millega kooskõlas ta tegutseb. Taoline kooskõla toimimise ja identiteeti määravate kohustuste vahel aitab omakorda kaasa inimese heaolule. Seejuures on integriteet tarvilik selleks, et indiviid saaks iseennast austada. Eneseaustus (ingl. *self-respect*) seisneb üldises plaanis selles, et indiviidi tunnetab omaenda väärtust. Taylor (1985: 131) on seda kirjeldanud järgnevalt:

Indiviid võib omada eneseaustust, või tunnet omaenda väärtusest ainult siis, kui ta usub, et teatud laadi elu on väärt elamist, ning usub, et suures plaanis on ta võimeline ka taolist elu ka elama.

Nii eeldab eneseaustus seda, et indiviid omab teatud väärtusi ja kohustusi, millele ta on pühendunud. Seejuures peab ta uskuma, et sedalaadi elu on väärt elamist ning, et ta on võimeline ka taolist elu elama. Niisiis seisneb eneseaustus tugevas enesemääratluses ja kindlate baasväärtuste olemasolus, mis on seotud indiviidi identiteediga. Nii nagu Taylor ütleb: *[S]elleks, et omada eneseaustust, peab isik omama teataval määral integriteeti, sest integriteedi puudumisel poleks mina, mida austada (ibid. 131)*. Niisiis selleks, et omada eneseaustust, on tarvilik omada ka integriteeti. Eneseaustus on omakorda väärtuslik seepärast, et võimaldab indiviididel oma olulisematest kohustustest lähtudes eesmärkide poole püüelda, ning seeläbi elada rahuldust pakkuvat, tähendusrikast ja õitsvat elu.

Niisiis on integriteet soovimiväärne nii iseenesest kui ka instrumentaalsena hea elu jaoks. Nimelt on integriteet seesmiselt hea seepärast, et see seisneb tugevas enesemääratluses, järjekindlate baasväärtuste olemasolus ja identiteedi

terviklikkuses. Tänu taolise integriteedi olemasolule, saab indiviid püüelda mitmesuguste teiste hüvede poole. Nii on integriteet väärtuslik ka seepärast, et ta on vahend saavutamaks head, õitsvat ja täisväärtuslikku inimelu. Seega leian, et selleks lisapõhjuseks, miks tipp sportlane peaks spordi sisemise moraalile omaseid väärtuseid järgima ka spordiareeniväliselt, on integriteedi omamine – kuna integriteet on iseenesest hea ja soovimisväärne ka oma tagajärgede pärast.

Kuid seejuures on võimalik, et indiviid omab ekslikku arusaama oma identiteedi tugevuse kohta. Nimelt võib tipp sportlane elada illusioonis, mille kohaselt omab ta tugevat personaalset integriteeti, kuigi tegelikkuses see tal puudub. Nii võib antud tipp sportlane kogeda oma subjektiivsest seisukohast lähtuvalt seda heaolu, mis kaasneb integriteedi omamisega, kuigi päriselt tal see puudub. Ta võib tunda täielikku rahuolu ning seejuures mitte kogeda ka sisemisi konflikte ja häbi, mis tavaliselt integriteedi puudumisega kaasnevad. Niisiis kui ta ei arva, et ta midagi valesti teeb, siis pole tal ka negatiivseid tundeid. Seega võib siinkohal küsida, miks peaks indiviid ka tegelikult integriteeti omama kui ka pelk illusioon selle olemasolust võib kaasa tuua soovitatavad tagajärjed? Niisiis on tähtis näidata integriteedi väärtuslikkust ka objektiivsest seisukohast. Ehk ilmestada seda, miks on oluline, et indiviididfo tõepoolest omaks integriteeti, mitte pelka kujutelma sellest.

Esmalt mõtelgem Lynne McFalli (1987: 6) näitele indiviidist, kes elas pea terve oma elu eeldades, et ta omab integriteeti, kuid surivoodil mõistis ta viimaks, et tegelikkuses tal siiski puudus elujooksul taoline tugev identiteet. Seejuures tunneb indiviid teatavat kahetsust ja kurbust, et ta ei elanud oma elu sellisel moel, mis oleks taganud talle personaalse integriteedi ka reaalsuses. Nii kerkib küsimus, miks me oleme taolises olukorras kurvad või tunneme teatavat kahetsust? Ehk miks on meie jaoks ikkagi oluline, et me ka reaalselt integriteeti omame?

Siinkohal on sobilik vaadelda Robert Nozicku (2013: 42–45) mõtteeksperimenti kogemusmasinast. Nimelt kujutelgem, et on olemas taoline masin, mis kutsub inimeses esile nende poolt soovitud kogemusi ja mõnuaistinguid. Kuid samal ajal olles taolise aparaadiga ühendatud, ei tea indiviid seda, et see, mida ta kogeb pole reaalsus – ta usub, et need perfektsed ja naudingut pakkuvad kogemused ongi tõelisus. Nozick on seisukohal, et enamik meist loobuks taolisest masina külge kinnitatud perfektsete kogemustega eksistentsist. Üks oluline põhjus, miks me ei peaks valima elu kogemusmasinas, seisneb selles, et tahame kogeda tõelisust. Nii ei ole meie jaoks

olulised mitte pelgad kogemused, vaid ka midagi enamat. Seega ei ole pelk illusioon integriteedist meie jaoks piisav seetõttu, et see ei ole seotud tõelisusega, reaalse eksistentsiga. Niisiis selleks, et elada tõeliselt head elu, soovime me seda ka reaalsuses ise läbi kogeda, ning seejuures eeldab elu tähenduslikkus teatud objektiivset standardit. Meie huvi elada tähendusrikast elu ei seisne pelgalt teatud kogemuste omamises, oluline on ka see, et meie elu tähenduslikkus oleks reaalselt ja kindal moel esindatud. Nii on ka oluline, et indiviid omaks reaalselt, objektiivsest seisukohast lähtuvalt integriteeti.

Minnes tagasi tippspordi näite juurde, võiks niisiis öelda, et tippsportlastel on lisapõhjus moraalseks toimimiseks seepärast, et spordi sisemise moraali alusväärtused on nende identiteeti määravad kohustused, ning juhul, kui nad õõnestavad oma elu kesksele projektile omaseid väärtuseid teistes elusfäärides, siis toob see kaasa kahju nende identiteedile. Integriteet kui identiteedi terviklikkus on väärtuslik nii iseenesest kui ka instrumentaalsena hea elu jaoks.

KOKKUVÕTE

Käesolevas magistritöös oli vaatluse all küsimus – *kas tippспортlastel on rohkem põhjust moraalne olla kui tavainimestel?* Seejuures oli töö fookus koondunud tippспортlaste tegevusele väljaspool spordiväljakute piire. Seda seepärast, et tippatleedid on üha enam meedia huviorbiidis ka spordimaailmaväliselt. Antud töö eesmärgiks oli näidata, et tippспортlastel on võrreldes tavainimestega lisapõhjused moraalseks toimimiseks.

Töö esimeses osas argumenteerisin, et tulenevalt sotsiaalsest vastutusest, on tippспортlastel moraalne kohustus anda teistele, seejuures eriti lastele ja noortele head eeskujut. Antud töös käsitlesin mõistet „eeskujut“ deskriptiivses tähenduses. Nii väidan, et eeskujudeks ei ole vaid need atleedid, kes käituvad hästi ja moraalselt, sest reaalselt mõju teiste käitumisele omavad ka need sportlased, kes käituvad ebamoraalselt. Nimelt on kaasaegse tippspordi puhul tegu globaalse nähtusega, ning tippatleedid omavad seejuures meie ühiskonnas silmapaistvat ja prominentset positsiooni. Nii jäljendatakse tippспортlaste käitumist ja nende poolt propageeritud väärtusi jms võetakse omaks laialdasemalt kui tavainimeste käitumist – nad on eeskujud. Seejuures peavad isikud, kelle käitumist kiputakse rohkem jäljendama, käituma jäljendusväärselt, s.t. olema teistele headeks eeskujudeks. Formuleerisin eeskujut argumendi järgnevalt:

E1: Tippспортlaste käitumist jäljendatakse rohkem kui tavaliste inimeste käitumist. (= Tippспортlased on eeskujud.)

E2: Inimestel, kelle käitumist kiputakse rohkem jäljendama (= eeskujudel), on tavapärasest suurem moraalne kohustus käituda jäljendusväärselt (= olla heaks eeskujuks).

J: Tippспортlastel on tavapärasest suurem moraalne kohustus käituda jäljendusväärselt (= olla heaks eeskujuks).

Nii väitsin töö esimeses peatükis, et tippспортlastel on moraalne kohustus anda teistele head eeskujut. Seejuures leidsin, et tegu on tagajärjepõhise argumendiga, mida võib vaadelda moraalipluralismi võtmes, ilma konkreetset eetilist teooriat tervikuna omaks võtmata. Nii on antud argument põhjendatav just halbade tagajärgede ärahoidmise pealt. Niisiis on tippспортlastel juhul, kui nad ei pea ohverdama midagi moraalselt

märkimisväärsed, moraalne kohustus hoida ära teiste indiviidide ebamoraalseid tegusid, mis on tingitud nende enda halvast eeskujust. Niisiis on tipp sportlastel põhjus anda teistele head eeskujuga lähtuvalt sotsiaalsest vastutusest.

Esimese peatüki lõpuosas vaatlesin ka peamised vastuargumente, mida spordieetika ja -filosoofia alases kirjanduses on antud argumendi vastu esile toodud. Seejuures on oponendid seiskohal, et tipp sportlastel on heaks eeskujuks olemise kohustus küll spordimaailmasiseselt olemas, kuid teistesse elusfäärides see edasi ei laiene. Nende peamised seisukohad on järgnevad:

- 1) spordikangelased pole endale vabatahtlikult taolist laiapõhjalist eeskujuks olemise kohustust valinud – nii on säärane kohustus sunniviisiline ja liigselt koormav;
- 2) tipp sportlastele puudub antud kohustus seepärast, et vastasel juhul on nende õigus privaatsusele rikutud;
- 3) hoopis lapsevanemad ja õpetajad peavad lastele head eeskujuga andma.

Vastaspoole poolt esile toodud vastuväidete puhul on kindlasti tegu oluliste tähelepanekutega, kuid näitasin töös, miks nad käsitletaval juhul siiski ei päde. Lühidalt ja kokkuvõtvalt olid minu peamised vastused kriitikale järgnevad:

- 1) tipp sportlased on sportlase ameti valinud vabatahtlikult, ning seega on nad eelnevalt teadlikud sellega kaasnevatest erilistest aspektidest ja kohustustest;
- 2) tipp sportlased on avaliku elu tegelased, kes ei saa oodata eraisikuga võrreldavat kaitset avalikkuse tähelepanu eest;
- 3) me ei kasvata oma lapsi sotsiaalses vaakumis – nii mõjutavad neid peale lastevanemate ja õpetajate ka teised ühiskonna liikmed, sh tipp sportlased.

Niisiis argumenteerisin töö esimese peatükis, et tipp sportlastel on võrreldes tavainimestega lisapõhjus moraalseks toimimiseks tulenevalt sellest, et neil on moraalne kohustus anda teistele head eeskujuga.

Töö teine peatükk käsitles küsimust – *kas tipp sportlastel on rohkem põhjust moraalselt toimida kui tavainimestel?* – lähtuvalt spordi enda loomusest, täpsemalt spordi sisemisest moraalist. Nii vaatlesin seda, kas spordi ja moraali eripärast suhtest tuleneb asjaolu, et tipp sportlased peaksid sarnaseid moraalseid väärtuseid kandma ka teistes elusfäärides, ning seepärast omama lisapõhjus moraalseks toimimiseks. Täpsemalt, analüüsisin ja arendasin edasi Robert L. Simoni argumenti, mille kohaselt

on tipp sportlaste poolt silmakirjalik õõnestada spordi sisemise moraali alusväärtuseid teistes elusfäärides.

Nimelt on Simon seisukohal, et sport oma parimal kujul eeldab teatud väärtuste omaksvõtmist. Seejuures väljendavad ja esindavad tipp sportlased oma töös sääraseid spordi sisemisele moraalile omaseid alusväärtuseid. Sport omakorda omab tipp sportlase elus keskset positsioon ning juhul, kui indiviid väljendab teatud praktika sisemist moraali, ning kui antud praktika on indiviidi elus kesksel kohal, siis oleks silmakirjalik õõnestada antud praktika sisemise moraali alusväärtuseid teistes elusfäärides. Nii on antud argumendi kohaselt selleks fundamentaalseks probleemiks, mille vältimiseks peab tipp sportlane olema moraalne ka spordist väljaspool, silmakirjalikkus.

Selleks, et Simoni argumenti edasi arendada, vaatlesin järknevalt, kas taoline spordi sisemise moraali alusväärtuste õõnestamine on ikka kõige paremini mõistetud silmakirjalikkusena. Selleks käsitlesin filosoofilises kirjanduses esitatud peamiseid silmakirjalikkuse tüüpe. Nendeks olid: teadlik, tahtejõetu, teadmatu ja erandit otsiv silmakirjateener. Seejuures leidsin, et käsitletava juhtumi puhul võib tipp sportlane potentsiaalselt vastata kahele viimasele silmakirjalikkuse tüübile.

Nimelt on teadmatu silmakirjateeneri puhul tegu isikuga, kes usub, et ta väärtustab teatud norme, standardeid, voorusi ja ideaale, kuid tegelikkuses ei suuda ta neile reaalsuses sellisel kujul vastata. Niisamuti võib ka tipp sportlane petta iseennast seeläbi, et arvab end olevat moraalsem kui ta tegelikkuses on. Kui teadmatu silmakirjateener petab iseennast seeläbi, et arvab end väljendavat väärtusi, mida ta tegelikkuses ei esinda, siis erandit otsiva silmakirjateeneri enesepettus seisneb selles, et ta omab väärast uskumust, mille kohaselt talle endale (ja tema kolleegidele) need normid ja väärtused teatud situatsioonides ei kehti. Seejuures võib ka tipp sportlane seada teadlikult nii iseendale kui ka teistele sportlastele topeltstandardid, leides et nad on ühiskonnale juba piisava panuse andnud läbi oma sportlaskarjääri, ning seepärast on neile teatud moraalsed erandid ka lubatud.

Kuid seejuures on võimalik kahtluse alla seada, kas taolisi vasturääkivuse juhtumeid on ikka adekvaatne nimetada silmakirjalikkuseks. Seetõttu vaatlesin täpsemalt hoopis neid ebakõlasid, mis taoliste silmakirjalikkuse tüüpide puhul ilmnevad. Sellest lähtuvalt täheldasin, et kõiki antud juhtumeid ühendab üks ühisjoont – nimelt puudub vastavatel indiviididel integriteet. Niisiis selle asemel, et vaadelda Simoni argumendi keskse

probleemina silmakirjalikkust, lähenesin sellele lõppkokkuvõttes hoopis integriteedi-spetsiifiliselt.

Seejuures selgitasin personaalse integriteedi olulisust tulenevalt selle seosest meie identiteediga. Integriteet seisneb taolise käsitluse kohaselt selles, et indiviid jääb truuks oma identiteeti määravatele kohustustele ehk kohustustele, millega ta samastub kõige sügavamal tasandil ning mis on seotud tema elu keskse(te) projekti(de)ga. Tippспортlaste elus on seejuures (üheks) peamiseks projektiks tippспорт ja truusjäämine spordile iseloomulikele väärtustele.

Seejuures on integriteet väärtuslik nii iseenesest kui ka instrumentaalsena hea elu jaoks. Integriteedi puudumisel võime tunda selliseid negatiivseid tundmusi nagu häbi ja sisemisi konflikte. Integriteedi olemasolu võimaldab meil aga omada tugevat identiteeditaju ja eneseaustust, ning seeläbi püüelda hea, õitsva ja täisväärtusliku inimelu poole. Niisiis on tippспортlastel lisapõhjus moraalseks toimimiseks seepärast, et spordi sisemise moraali alusväärtused on nende identiteeti määravad kohustused, ning juhul, kui nad õõnestavad oma elu kesksele projektile omaseid väärtuseid teistes elusfäärides, siis toob see kaasa kahju nende identiteedile.

Niisiis väitsin antud magistritöös, et tippспортlastel on lisapõhjus moraalseks toimimiseks tulenevalt kahest aspektist – sotsiaalsest vastutusest ning personaalsest integriteedist

BIBLIOGRAAFIA

Aristoteles. (2007). *Nikomachose eetika*. Tartu: Ilmamaa.

Bell, Macalester. (2013a). *Hard feelings: The moral psychology of contempt*. Oxford: Oxford University Press.

Bell, Macalester. (2013b). „The standing to blame: A critique“. – *Blame: its nature and norms*. Oxford: Oxford University Press, 263–281.

Calhoun, Cheshire. (1995). „Standing for something“. – *The Journal of philosophy*, **92**:5, 235–260.

Cox, Damian; Marguerite, La Caz; Michael Levine. (2003). *Integrity and the fragile self*. Aldershot: Ashgate.

Crisp, Roger; Christopher Cowton. (1994). „Hypocrisy and moral seriousness“. – *American Philosophical Quarterly*, **31**:4, 343–349.

Feezell, Randolph. (2005). „Celebrated athletes, moral exemplars, and lusory objects“. – *Journal of the Philosophy of Sport*, **32**:1, 20–35.

Hinsliff, Gaby. (2015). „Forget Tyson Fury. True role models are closer to home“. – *The Guardian*. (Kasutatud 20.05.2017).

Kittay, Eva Feder. (1982). „On hypocrisy“. – *Metaphilosophy*, **13**:3/4, 277–289.

Kristjánsson, Kristján. (2006). „Emulation and the use of role models in moral education“. – *Journal of Moral Education*, **35**:1, 37–49.

Lickona, Thomas. (1992). „Character development in the family“. – *Character Development in Schools and Beyond*. Ed. Kevin Ryan. Washington, DC: The Council for Research in Values and Philosophy, 201–217.

Mason, Elinor. (2015) "Value Pluralism". – *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/value-pluralism/> (Kasutatud 22.05.2017).

McFall, Lynne. (1987). „Integrity“. – *Ethics* **98**:1, 5–20.

McKinnon, Christine. (1991). „Hypocrisy, with a note on integrity“. – *American Philosophical Quarterly*, **28**: 4, 321–330.

- McKinnon, Christine. (2005). „Hypocrisy, cheating, and character possession“. – *The Journal of Value Inquiry*, **39**:3, 399–414.
- Musschenga, Albert W. (2002). „Integrity—Personal, Moral, and Professional“. – *Personal and Moral Identity*. Ed. Musschenga, A.W; van Haften, A.W; Spiecker, B; Slors, M.V. Dordrecht : Kluwer Academic, 169–201.
- Nozick, Robert. (2013). *Anarchy, state, and utopia*. New York: Basic books.
- Simon, Robert L; Cesar R Torres; Peter F Hager. (2015). *Fair play: The ethics of sport*. Boulder, CO: Westview Press.
- Simon, Robert L. (2003) "Sports, relativism, and moral education." – *Sport ethics: An anthology*. Ed. Jan Boxill. United Kingdom: Blakwell Publishing, 15–28.
- Singer, Peter. (1972). „Famine, affluence, and morality“. – *Philosophy & Public Affairs*, 229–243.
- Spurgin, Earl. (2012). „Hey, How did I become a Role Model? Privacy and the Extent of Role-Model Obligations“. *Journal of Applied Philosophy* 29 (2): 118–132.
- Suits, Bernard. (1973). „The elements of sport“.– *The philosophy of sport: A collection of original essays*. Ed. RG Osterhoudt. Springfield, IL: Charles C. Thomas, 48–64.
- Taylor, Gabriele. (1985). *Pride, shame, and guilt: Emotions of self-assessment*. Oxford: Clarendon Press
- Wellman, Christopher. (2003). „Do celebrated athletes have special responsibilities to be good role models? An imagined dialog between Charles Barkley and Karl Malone“. – *Sports ethics: An anthology*. Ed. Jan Boxill. Oxford: Blackwell Publishing, 333–336.
- Williams, Bernard. (1981). *Moral luck: philosophical papers 1973-1980*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Bernard. (2005). *Utilitarianism: For and against*. Cambridge: Cambridge University Press.

ABSTRACT

Do professional athletes have special reasons to behave morally?

This thesis is focused on the question, whether professional athletes have special reasons to act morally outside of the sporting arena? Professional athletes receive a tremendous amount of media attention, both on and off the field. Hence, they are in the limelight not only for their sporting excellence and athletic achievement but also for their behaviour in aspects of life beyond their particular field. The objective of this thesis is to show that professional athletes have more reasons to act morally than ordinary people. The first chapter is focused on the role model argument. Professional athletes hold positions of great influence, fame and authority in our society and, hence, they are role models for the rest of us. Because of their highly unusual influence, they have a moral obligation to be good role models which stem from social responsibility. The second chapter is focused on the special relationship between sport and morality. Namely, I argue that athletes have a special reason to act morally because of the intrinsic and instrumental value of integrity. Therefore, this thesis claims that professional athletes have special reasons to act morally stemming from the social responsibility and the value of personal integrity

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mariann Järvela (sünnikuupäev: 14.04.1993)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kas tippportlastel on rohkem põhjust moraalne olla kui tavainimestel?“, mille juhendaja on Heidy Meriste,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23.05.2017